

Елементи бр. 2 (октомври – декември 2021)

ПОЕЗИЈА

ИСИДОРА ХЕНИГ

12.

Дрдрорењето и смеата преовладуваат
Како маскиран танц на духовите
Кон убавината на песната на смртта
Во тишината на ноќта
Нивните тела се претвораат во глинени фигурички
Придвижени од ведрата мелодија на нивните сопствени шепоти
Шепоти што се претвораат во хаос
Хаос пронајден во тишината

И тишината
Насилна како божественоста
Допирајќи ја својата глатка кожа
Додека тажните очи блескаат
Тонејќи во летниот ветрец
Којшто ги собира забравените соништа

Заплеткана во себеси
Се давам сè подлабоко
И се стопувам
Во тишината што останува кога сè
Друго си заминува
Убавината на песната на смртта

ДИМЕ ДАНОВ

ВО ЧЕВЛИТЕ НИ РАСТАТ БУЛКИ

Локомотивите заминуваат следното утро
мИрисливи се сите нешта околу мене

грСт болки ми растат по нозете
скуТ си топлат духовите под мамурното небо
ревнОсно е времето и бесчувствително
осум Патишта стеснува во слепа улица
дамлосАн сум и си копам по живецот
опиуми од булките

Во чевли што Ни рАСтат

ДОЛГА НОЌ

Преплетени стапала под чаршафите.
В длабок сон камилица.
Безпотреба и услов.

Тајната се учи
Во крвта и воздишката.
Ја повикуваме долгата ноќ
Со исконска маѓија.
За во шумата од булки да ја бараме бесмртноста.

*(Од поетската збирка „Меч од мечти“ во издание на ПНВ Публикации,
Скопје, 2021)*

ГУНА МОРАН

ДУЗИНА ГОДИНИ

Времето дојде
Времето пројде
Не можев да го задржам времето
Врзано

Се удрив во мојот стар пријател
Го затекнав морскиот скапоцен камен

Во нашиот разговор не го препознав

Повеќе истото момче
Тоа ме натажи

Наспроти струјата
Го турнавме кануто
Земајќи ја секој од нас својата вреќа од нашето минато

Почувствував остар удар од
Една непозната тага
Бев во загуба

Тој којшто сакаше да оди влево
Со тешко срце
Јас исто така не можев да чекам

Куката остануваше неизградена
Кошулата неупотребена
Забите извадени
Ох Боже
Се истркалале дузина години

.© Nirendra Nath Thakuria

СФАЌАЊЕ

Поради некоја причина
Ти си вознемирена од мене
неколку дена

Иако не ја знам причината
Претпоставувам дека е точно
Не си го изрекла тоа
И јас не те прашав исто
Заземавме спротивни позиции

Тишината разговара меѓу нас
Можеби разговорот е наречен

битка на нерви

Без крв
без раце
ова е најтешката битка

На земјата е најдобрата личност
кој повторно и повторно ја добива оваа битка
Тој е тој што ја завршува оваа тивка битка
И никогаш не е победен

Сакате да бидете победник
Јас исто така не сакам да бидам губитник

Така, растојанието меѓу нас се зголемува.

.© Nirendra Nath Thakuria

МАРКО СТАНОЕВИЌ

ДОПИР

Ти го познаваш моето исчезнување
И расфрланоста што го собира плачот
Во солзи што говорат
Да сум само зреење во светлината
Која понекогаш ми ја опсипува кожата
Како дожд кој дава се од себе
За да го наводени коренот од стеблото
Зашто ако е по Твојата волја
Тогаш Љубовта ја преобразува
Крвта за срцето на небото
Да ги множи отчукувањата.
Од кои на земјата расте
Нежноста, не во плод што е
Вистински залак на насетувањето
Туку во допир по којшто знаеш

Ќе оживеат мртвите

СОЗДАНИЕ НА ЛЌУБОВТА

Јас умирам во миговите
Кога одвоен од небото
Паѓам во ткаењето на стравот
Во бесмислата што ја допира кожата
Како ветер познат по звукот
Што чкрипи
Во загризот што остава рана
По која знаеш дека е смртта
Опилив и жива
Како дожд што паѓа врз градот
И му ја одзема смислата роден
Во светлината
Во сонцето што секој ден
Го открива светот
Кој живее со надежта дека мракот е
Минлив и кој ја исповедува верата
Која вели:

Ти си создание на љубовта
Ќе преживееш ако сакаш...

ЗБОРОВИТЕ НА ЛЌУБОВТА

Се родија на небото потполно цели
Во тело и крв
Оние што ја спознаа мојата глад
Се зборови на срцето

Зборови се на Љубовта што те крштева
Со Љубовта во името на љубовта Најголемо
Во името на крстот што го носиш
И врз кого траеш
Кога болката ќе ги запоседне ткивото и коската

И кога чекаш во молитвен зов
Да се излее невидливоста што
Ги исцелува пукнатините чии сидови се
Сите од страв и малкуверни звукови
Што го повикуваат падот

Но времето е така ткаено што го чинат
Искусвата кои се само неопходност
За битието да с еприближи на светлината
Потполно
Налик на билките што ги храни
Сончевиот зрак

На крајот се станува минливост
И не преостанува ништо освен таа густа
Тишина во која ја чувствуваш живата вечност
Која ја довикува сржта
Која копнее во бесмртноста да го оствари
Сепството и солзата која ја прашуваш:

Ти ли си ова Господе
Или зборот твој во мене расте
Давајќи му секогаш одново
Вода и сол ...

ПАНДАЛФ ВУЛКАНСКИ

ГОЛГАЗ ТАЛАМБАС

Кој е, што е, ствар е ил створ?
Вода, киселина, раствор?!
Отров е или отвор баш
Во друг свет – Голгаз Таламбас?

Кепец е, џин? Мртов ил жив?
Светлина, мрак? Стрелец ил рак?
Ил друг знак? Или е одглас

Голгаз Таламбас?

Модерен Прометеј? Активист, од терен?
Верен, уверен, кон стварта вперен?
Бомбаш, Челик Баш –
Голгаз Таламбас?

Херој, бунтовник, отпадник, класа?
За кого гласа? Кој за него би гласал?
Или е ужас и гнаса
Голгаз Таламбас?

На астал седи и небото го потпира ко Атлас?
Или страда од ишијас и носи за кила појас?
За земјата е баласт (и болест?) или баланс,
Голгаз Таламбас?

Средовечен, стар, недоветен, стармал?
Висок, строен, прав, или снискичок и мал?
Каков има стас
Голгаз Таламбас?

Паметен е ил кретен, смотан ил спретен?
Во кој е кластер: лојален ил тастер?
Го мерат ли кантар и тас
Голгаз Таламбас?

Се дотерува, носи манжетни и кравата
Или е згужван ко да го цвакала крава?
Како изгледа анфас
Голгаз Таламбас?

Јак ли е, слаб, жилав ил килав,
Јаде ли трици, зелје, качамак, пилав,
Или цепа строго тесто и колбас
Голгаз Таламбас?

Користи компас? Завршил некој клас?
Седи пред гранап пиејќи квас
Под гас,
Голгаз Таламбас?
Каков има глас? Свири акустична гитара ил бас?
Ќемане, окарина, тарабука, теремин, контрабас?
За музиката на небеските сфери има страст
Голгаз Таламбас?

Родум од Кутмичевица, Кушкундалево, Каракас?
Живее на Зеңделбег планина или на Монпарнас?
Или во хотел Палас,
Голгаз Таламбас?

Народен украс (штрас, во вазна?)
Или празна приказна, фрас и соблазна?
Има ли папас? Кој му дава пас
На Голгаз Таламбас?

На право место прави ли тумба
со румба чекор и тулумба
В уста, тој џамбаз –
Голгаз Таламбас?

Му прета ли в срце кокошкина нога,
Куклица ил црна пануклица му е улогата?
Клица е или бајпас
Голгаз Таламбас?
Ко мит е за комита, иде-гол, огнило за гнило,
Светол лик, светилник, црвенило против црнило?
Ни бран ни вал ни талаз
Не го бијат Таламбас Голгаз?
Кружи ли негде и служи, како се држи,
Со кого се дружи, што може да пружи?
Има ли и друго име, алиас
Голгаз Таламбас?

Се буфта прв ил чучи во агол?
Маскиран, соголен, нагол,
Палав, продава басми и чалам,
Гол Талам?

Во каква е форма? Носи униформа
Во фирма, на фарма?! Некого ферма
Или само гази во кас тој ас,
Голгаз Таламбас?

Печали многу или се жали на приходи мали?
На што се пали? За заслуги има медали?
Каков го бие глас
Голгаз Таламбас?

Многу земал или ништо во животот нема?
Која му е омилена тема? Има ли трема?
За светот се бори или за себе бара спас
Голгаз Таламбас?

Обичен човек е, уметник, аристократ,
Мустра бечка, Господин или Брат?
Каков е сват
Голгаз Таламбас?

Сноб? Се прави Енглеz? А богат е ко Крез?
Можеби е мелеz? И се залага за рез и излеz
Од овој безизлеz? Или е Курназ Атанас
Голгаз Таламбас?!

Или е просто сељак, малограѓански тип?
Црн, син, жолт, црвен, зелен ил зифт?
Или се менува в час
Голгаз Таламбас?!

Важен е или скромен тој феномен?
Заслужува спомен, nomen est omen,

Можеби дури и иконостас,
Голгаз Таламбас?
Склон е кон измами, лаги, измислици,
Јаде сарми, гулаш, лилјаци, кифлици
И ананас, тој Анастас –
Голгаз Таламбас?

На Пегаз јава кон Парнас?
Добротвор, злотвор, патер фамилијас?
Или само задрогаз –
Таламбас Голгаз?

Што ни значи нас
Голгаз Таламбас?

*(Од поетската збирка „Девет преобразби на чудната шума“ во издание на
„Темплум“, Скопје, 2019)*

ИГОР ПОП ТРАЈКОВ

НЕСРЕЌА

Беше некоја чудна пладнина, од како
на идните ни денови срцевина; оние кои
никогаш не се случиле, зашто никогаш
не престанале да тлеат, а никогаш не престанале
зашто никогаш не гореле, туку згаснувале
во жарењата на секојдневието, така потиснати
од нашето посакувано јас, кое нема
храброст да ја проколва челичната обвивка
на недовербата.

Во таа попладневна запурничавост
виде дека портокаловата детинестост
која отсекогаш толку го заплашуваше
премина во згмеченост,
како што исправеноста премина
во наведнатост, за да е предност

на токму таа несигурност,
дека би сме можеле да се наднесеме
над злото, над поганијата-
кога јасиките се извиваат под напливите
на споулавениот ветер на катарзата,
тие голи Амазонки облеани со лигавоста
на плунките од презирите, од омразата-
единствената храна за бездетноста,
а каде месото под отсечената цицка
е запалено, никнува туморот на бесмисленоста.
Тесно поставен е дрворедот, низ него
заstraшувачки се протнува густината на
воздухот, кој е едно потиснување за имање,
всушност сенката на конформизмот ни,
кој ги измолкнува тие виежи на операта
пре-гласна од нимфи и вриежи проклети,
сепси по краевите на замолкнатите усни
и тие нови денови кои само за нас
не се прекрасни...

Знаеше дека никогаш нема да излезе
од тој круг црно-маѓосан кој беше со
кафена боја околу него заокружен
(бојата на умирачкото куче- скитник).
Се сеќаваше на своите први соништа,
оние на кои можеше да се сети, и тие
беа секогаш со спиења ранобудни.
Кога се будеше во студено-испотени
перници, мокри како од смрдливиот
кисел дожд, целиот пре-разочаран
од тоа дека цела ноќ сонуваше како
трча по некое возило и за малку
го настигнува, без разлика дали
беше камион со патници, кои ја
подигнуваа задната шатра, или
пак некакви чудни возила, кои
по многу години се појавија, а

всушност беа автомобили современи.
Така си врза во крпче, големиот
маж дека сите страни му биле пишани
однапред, за да разјадуваат сè што
би сакал да смести во оставата на
иднината.

Така беше многу заглавен, од таа
пуста суеверност, дека од страната онаа
на север и на југ ќе го пречекуваат
оние кои го предаваат, зашто од тоа
всушност заработуваат, кога знаат
да се продаваат на оние кои ги опкружуваа
за разлика од него, кој само умееше
господски да ги одбегнува, а се каеше
потоа зашто ништо не му остануваше
и така постојано немаше.

А потоа почнуваше да се самообвинува,
исто како кога имаше 7, а сега беше
47 без некој месец, и знаеше
до последниот сеч дека салатата
од судбината му е расипана.

Ама ќе ја јаде, не е важно што
потоа стомакот многу го боли;
кога гледаше во небото со гаврани,
а не орли храбри ил соколи.

За сето ја обвинуваше токму таа
сината покривка наречена небо,
која со гени некои нордиски од
татковата страна го имаше наградено,
а всушност испокрадено, оставајќи
го без никој, без љубов братско-сестринска
во мисијата мајчина празна, спартанска.

Тоа пиле снесено беше како од погрешно
место ТУКА пренесено, за да во тој простор
тесен неговиот дух сиромав биде разнесен.
Чекаше постојано уште од најраната младост
нештата да почнат, но тоа веќе беше

кругот започнат, во адот овално затнат,
каде секој кој е малку различен, е странец
обезличен, на цицањето балканско препуштен,
тој одвод клозетски, запушен. Сите го гледаа
со подочници им помрачени, синот-
единец, на стогот сена заврзан, како вештерка
средновековна ќе го палат, оти знаат, дека
нема кој со него да биде, па сè нека му е со за никаде.
И така се должеше тој траеж бесконечен, во
затнувањето вечно, како неговиот одброј трагичен,
на банкарската му сметка обезличен, заш`
секогаш кога и најмалку ќе сакаше да заштеди
сè снемуваше веднаш, за наеднаш пак да е без
ништо, и така таа зависност му се потцртуваше
од стадото мајчино. Зошто пак немаше никој?
Не оти не беше како секој, туку заш` не
слушаше родната си мајка и не сакаше со
тие роднините му од Северот да се дружи
кои биле некои фини луѓе; само 2-3 пати
со нив на летувања некои се имаше видено,
и кај нас по црквичиња некои едноставни
со нив имаше одено, со своето грпче здрвено,
пред олтарот заедно со нив имаше седено.
И додека снопот светлински на дрвото крстно
паѓаше, тој знаеше дека ним не им припаѓаше,
а стоеше на земјата си некоја горда, своја,
со презир кон таткото кој го игнорирал дур
не умрел се полнеше. И сè сакаше од него
да му снема, како да е само од тука се стремеше.
И за тоа се подготвуваше, кога ќе порасне
никој да не познае дека изданок некаков бил
нордиски, па се внесуваше со муцката
во порцијата од манџи несредени, евтини
пред него која како фетиш за тукашноста
му стануваше. Не ги јадеше значи,
бифтеците од Север, кои роднините богати
му ги праќаа, а се полнеше со ОД ТУКА

помиите, кои сало растресено му создаваа,
и си велеше дека не ќе го препознаеа
дека има гени од некаков Север Европски.
И облеката која тие од таму некаде му
ја праќаа, ја переше со даски за да изгледа
износена, за да изгледа тукашна. Но пак
неговата појава надворешна, беше сепак
чудна и несекојдневна, со таа косичка
мека и некои раце како на принцеза
француска. Сите се чудеа кога ќе
го видеа во тие партали, а со одот му
господски, и му дофрлуваа, така простачки:
„Враќај се во твојата шупа харингосана!“
Него пак инаетот уште посилено го стегаше
тогаш и токму кон тие измеќарите се упатуваше
и контакти божем блиски, пријателски
вкоренуваше. За навредите им простуваше
и настојуваше, во секој поглед да ги имитира,
без да ги нервира, да покаже дека и него,
цивилизацијата западна го иритира, и дека
и тој сака на Балканот да му припаѓа,
од мрак до утрина, со својата душа и
цревна содржина. Кога над порцеланската
WC шолја седеше, тој како во
сосвездијата да гледаше, а всушност
во сводот мемлив се свереше, и го чекаше
одсвојот меко леплив, од евтината
храна продукт кој со месеци се ровеше
некаде длабоко, длабоко во него сè
до најдлабоката му суштина. Празнењето
знаеше да биде и многу гласно, што
особено му се допаѓаше, бидејќи така
чувствувааше дека навистина е како да
е од тука. Дека е на нешто многу неосновано
тешко кое е освен ова и необјасниво
неправедно и така заплеткано, како неговите
секогаш празни сметки, вклучувајќи

ја неговата полупразна наобразба и
вработено-неплатениот му работно-
престоен однос во канцеларијата за
која никогаш не дозна за што всушност е;
а со што е, не му требаше за ова да го дознае
да заврши курс за дизајн, тоа го пишуваше
на металните комунистички прилепувања .
Но кога сфати дека знае каде се наоѓа
на планетата и од каде сака да биде,
тоа веќе не можеше да го комбинира
со олеснувачкото задоволство кое секна!
Си ги навлече гаќите и почувствува необична
тишина, за која се изненади дека му се допаѓа
како нешто тукушто да му се олеснило од
грбот. Никој не ги пуштил вестите на ТВ
до даска гласно?! Влезе во дневниот престој
и виде дека старата ги оптегнала копитата,
го подистави далечинскиот да не се расипе
од лигата која ѝ паѓаше врз... По сè саде
односно по погребот, прво што направи-
купи авионска за Северот на Европа.
На рецепцијата на цигаросаниот се пофали:
„Навистина сакам нешто лошо да кажам
за татко ми, а тоа е дека дур беше жив,
смислата на животот, тој проклет саможив
ја наоѓаше да ме малтретира мене и мајка
ми. Знаам дека еве сите сме морале за
мртвите да кажуваме само добро, ама
јас и за мајка ми не би сум дал подобра
слика- се израдував кога ја видов пцовисана!
Која сè имаше посветено на заедничката ни
несреќа за која веруваше дека историски
потекнувала од Спарта. Беше сандак гомнарски!“

СОФИЈА ГРАНДАКОВСКА

СЕДИ И СЛУШАЈ

Кога викам, чуј ме, Боже, правдо моја!
Во маката моја дај ми простор.
Помилуј ме и услиши ја молитвата моја.
— Псалм 4:1

לְדוֹד מִזְמוֹר בְּנִינּוֹת לִמְנַחֵא
תִּפְלְתִי וְשָׁמַע חֲנֻנִי, לִי הִרְחַבְתָּ בָצָר! אֱלֹהֵי עַנְנִי בִקְרָאֵי ב
4 \ ד - תהילים

Додека историјата на гласот останува во егзил,
во овој свет, заштитен од туѓи посегања
и на дарешлив начин ти припаѓа тебе, секому и никому,
но кога по смртта животот го напушта ова тело,
харизмата на животот
само за тебе остава едно место, ненатоварено и ново
на начин како што се изразува секоја уверена средба
меѓу сеќавањето на водата и сеќавањето на песокот
во појасот покрај едно езеро, море и секој еден океан
како негово родно место
и како негово родно тело—
е токму во ова присуство,
додека историјата на гласот останува во егзил
тоа место упорно продолжува да ја пласти историјата своја овде
на скришен начин одвојува дел по дел од топлината на пламенот во твојата
утроба
и така го предопределува постанокот на
едно лековито сеќавање без меморија и едно скромно паметење без дом.
Тоа место се вика молитва.

Тоа место што молитва се вика, има свој ред:
кога сите твои скриени студени времиња со невреме

ти ги даваат одеднаш и со еден потег сакаат да те одлутаат по сите четири страни под ова небо,
а твојата душа скржаво ползи оставена во незнаење која посока да ја земе за своја
—тоа место што молитва се вика
како тенка искреност испружена како на болна постела ќе ти се одсве,
како стамена заповед
во звучна и игрива равенка исткаена од согласки и самогласки
отворени да примаат нов и одново нов ред на постоење во збор,
ќе го оплемени она што
твоите усни до болка неми и скаменети простум треба да го кажат,
а немоќни се како утроба која умира со истиот тој копнеж;
и кога сите твои скриени студени времиња со невреме
чекаат во заседа подготвено да те откинат како просторни облици
и како пченични зрна да те сомелат, не во брашно од кое се приготвува
душа-мек леб,
туку да го претворат во бела сол
што наскоро ќе го растопи како кристал
секој еден и онака кревок копнеж на твоето срце—
во тој миг од времето,
те молам, запомни добро,
кога сите твои скриени студени времиња со невреме
ти ја уриваат твојата и онака лесно кршлива и без жили на истрајност
суштина—
во маката твоја ти се дава простор,
да узнаеш:
што твојот заробен глас сака да ти пропелтечи,
што твојот заробен глас сака вжештено да ти јави
директно од средишниот дел на своето стебло,
што тој заробен глас сака да ти испее по затегнатите и нежни струни
од своето место на твојата кревкост,
од своето место каде твојата желба плаче,
од тоа место
што молитва се вика.

Тоа место што молитва се вика, има свој ред:
во таа молитва има сè,

таа молитва единствено зборови нема,
во таа молитва само место за зборови нема,
но во таа молитва со сите Негови Имиња се разговара на: Ти
во таа молитва се постанува толку близок со сите Негови одлики и со сето
негово таинствено деноноќие.

Тоа место што молитва се вика, има свој ред:
расположено е во мирна опора
и спокојно го омеѓува овој од некој друг свет:
без меѓа
без болка
без говор
и без календар што брои време и ред—
тука,
во таа молитва,
конечно толку е близу животот од ова место,
тука,
во оваа молитва,
конечно оттука нека почне едноставно да
—грми—

таа искра што додека клепнува како молња, постанува нежно галење по
затегнатите жици на твојот заробен глас
и најтрепетливо го изведува звучењето на она
што твојот заробен глас во својот прекинат развој и тек
сака вжештено да ти го јави
директно од средишниот дел на своето стебло,
од ова место што во маката твоја ти се дава,
од ова место што како твое лично време ти се врачува како благо
да не заборавиш да се подготвуваш добро и дење и ноќе за својот личен
изгрев
како да е за првпат,
исто како што сонцето не заборава ноќе полека да се подготвува за својот нов
почеток од Исток.

Додека нежно минува по затегнатите жици на твојот заробен глас
го слушаш ли, ти, тој ромор
од неговото место на плачот, од неговото чисто срце, од неговото деноноќие,

од тоа место, твоето уточиште, што молитва се вика и има свој ред,
додека историјата на гласот останува во егзил?

Седи и слушај.

ГИ ЗАПИШУВАМ ОВИЕ ЗБОРОВИ

—на мајка ми

Ги запишувам овие зборови
за слабоста —
витка и тенка
која како магла напрегната
без брзање се растенчува

во прозрачен
и лесен воздух.

Ги запишувам овие зборови
за сликата која пеш-мрда
да се доближи како за целивање
од само нејзе и од некаде нејзиното познато одредиште—
пристигнува
заедно со пролетта
која ќе настапи
за месец или два.

Ги запишувам овие зборови
иако буквите за тебе
се одамна напуштен начин.

Ги запишувам овие зборови
за да го одржам твојот говор
кој полека го откажува својот престој тука
а секое негово задржување овде
останува без полза за вечни времиња.

Ги запишувам овие зборови
за да го достојам Твојот глас
прв меѓу најпрвиот
отворен и жив
непоколеблив—
пред секоја нова замена
на она што врви
и секое својство на тоа што не престанува да трае.

Ги запишувам овие зборови,
додека мојот копнеж премален
и длабоко поголем од мене
се мачи добро
да се испроба

од сето тоа
што сакам простум да ти ги кажам само тебе—

дека со пристигнувањето на секоја нова временост
на свежината на мајката
причеклива и истрајна
и останува туѓо секое преоблекување во некоја нова руба.

Ги запишувам овие зборови
да сведочат трајно и јасно
како месечина и
да сведочат трајно и јасно
со сила на мухур-штембил
дека:
ниту една истенчена слабост
ниту една слика која пеш-мрда
за да се доближи како за целивање
не одат заедно со ниту едно одземање на силата
и се во траен расчекор со солзите
кои како штит се лачат
и никако не ѝ даваат на болката
да се обгради во срцето мое.

Со љубов сме врзани—
Мајко моја.

Затоа ги оставам запишани овие зборови тука.

КРАДЕЦ

На полна месечина
додека свездите
беа удобно налегнати една до друга
во небесната преградка
и спокојно го земаа слаткиот долг од својот сон,

признавам,
се окуражив
да го замислувам
нивното сонување
крадејќи ги
одовде
зборовите од Бога.

(Избор од поетската збирка во ракопис „Мухур“)

ДАНИЕЛА АНДОНОВСКА ТРАЈКОВСКА

повисокиот број на леукоцити
во епруветата во која тупанците имаат збор
по мозочниот удар на електричните апарати
во кујната со еднонасочна комуникација
и трофазна струја

и зголемениот процент на билирубини во крвта
на телото кое самото се врзува за железните ногарки
на болничкиот кревет
со бели навлаки навлечени на жолти навики

и намаленото серумско железо на една жена
во менопауза
која на гладно пие рѓа
кога го испраќа својот сопруг на работа

и слатките муабети на гликемијата
која ги брои лебните единици
на секој голтнат збор

се едно исто
- борба за опстанок

МИСЛА ШТО БОЛИ И ПО СМРТТА

Еден ден ќе му речеме збогум
на детето што нè држи за прстот
за да не нè изгуби во супермаркетот
во кој на рафтови му го продаваме светот
вакумиран запечатен
стерилизиран конзервиран
етикетиран рекламиран
еуфемизиран

Ќе му дадеме парче од нашето небо
и од сонот што го печалиме во туѓина
ќе му ја стиснеме дланката на челото
и ќе го бакнеме со нашето време
за да си го познаеме кога ќе ни се врати
и ќе го пуштиме само во метежот
од мисли кои се разминуваат
и судираат без предупредувачка сирена
но со светлосна сигнализација
која ќе ја учи само

И нема да знаеме кој ден ќе ни се врати
таа мисла како плач на новороденче
која иако сме ја откинале од срцето
и по нашата смрт ќе нè боли

ВЕСНА МУНДИШЕВСКА ВЕЛЈАНОВСКА

НА ПОЛНОЌ

На полноќ
поспаноста лебди
меѓу навиката и посакувањето,
гравитацијата тежи на вратот,
а мигот заспива по инерција

за да ја оживее урнатината на сонот.

На полноќ
си облекуваат пижами
сите драми од денот,
воздишките бројат ѕвезди,
а часовникот од мобилниот телефон
го ресетира својот круг на животот.

Во средиштето на мојот видокруг
ја збирам месечината во капка вода
за да го исплакнам лицето на сонцето
кое дреме под крилцата на вљубените гугутки
кои спијат прегрнати на врвот од врбата
пред прозорецот од мојата спална соба.

На полноќ
молкот во немоќ заспива
во наборите на отпечатокот од образот
втиснат како сув жиг
во маргините на перницата
која во полусон го запишува
последниот ред од колумната на денот.

ПРЕЛУДИУМ

Ненајавени ветришта
ја тревожат терасата
на скршеното спиење.
Незаспаните планови
од густиот растер на обврските
ги тријат очите полни со вжарени солзи.
Ги затворивме прозорците
на нашата безбедност
за да му отвориме врата на осамата.
Надуениот балон на неспокојот

го достигна своето извишување.
Драмата на стравот
изведува прелудиум
за ураганот на заборавот.

ПРОЗА

ВЛАДО ЈАНЕВСКИ

ТЕОРИЈА НА СВЕСТА

Што ќе ти се случи ако почнеш да им веруваш на гласовите во твојата глава? Фуриозо понекогаш им веруваше. Денот најчесто го почнуваше со појадок и утринско кафе во блиската кафетерија. Секогаш седнуваше на истото место, длабоко во аголот, на маса со неколку столови. Сакаше да му се сервира кафето откако ќе завршеше со појадокот. Тогаш му се придружуваше и неговата имагинарна пријателка, Мерилин Монро. Кон друштвото се приклучуваше и исто толку имагинарниот Ајнштајн, кој најчесто молчеше задлабочен во некои свои нови теории. Научникот не престана да работи и по смртта. Мерилин немаше ништо против да му биде имагинарна пријателка на Фуриозо, а за присуството на Ајнштајн на Фуриозо не му беше јасно која би можела да биде причината, бидејќи додека одеше на училиште не беше по науката и секогаш бегаше од часови по физика.

„Навистина, не знам зошто си тука“, овој пат му рече на Ајнштајн.

„Можеби ова ти е некој вид казна за тоа што си бегал од часови“, му рече научникот.

„Да наздравиме за убав ден и за убави работи“, рече Мерилин кревајќи го филџанот со кафе.

„И за бројот триесет и еден“, Фуриозо го подигна својот филџан.

Ајнштајн не рече ништо, ниту наздрави бидејќи не пиеше кафе. Побара само чаша вода.

„Зошто триесет и еден?“ Мерилин го праша Фуриозо.

„Стигнаа до триесет и првиот кат“, тој ја потсети на градежните работи на новата зграда што се издигаше на крајот од улицата. Наздравуваа за секој новоизграден кат. Всушност, наздравуваа за секакви промени што ги

забележуваа наоколу. Минатиот пат Фуриозо наздравуваше за своите нови чорапи со ликот на Мики Маус.

„Утринава поминував оттаму и погледнав нагоре, но не забележав нов кат“, рече Мерилин.

„Верувај ми, кога сум те излажал?!“

„Те молам, подај ми го весникот“, го замоли Ајнштајн.

Фуриозо се пресегна и го зеде весникот од кошницата што му беше на дофат. Се потруди да ја најде страницата со крстозбори и така отворен го стави весникот пред научникот. Имаше забележано дека Ајнштајн може да помине часови решавајќи крстозбори.

„Благодарам“, рече Ајнштајн пред да се задлабочи во крстозборите, сакаше и анаграми, но никогаш не погледнуваше во судокуто.

„Зошто не сакаш судоку?“ еднаш му забележа Фуриозо.

„Губење време“, рече Ајнштајн.

„Дали некогаш ќе престанеме да се убиваме?“ Мерилин сосема неочекувано праша откако отпи од кафето и си го избриша размачканиот кармин од долната усна.

„Не“, без многу размислување рече Фуриозо.

„Зошто?“

„Затоа што насилството е дел од човечката природа.“

„Дали може да се промениме?“

„Не ми се верува“, рече Фуриозо.

„Сè е релативно“, си помисли Ајнштајн додека ги слушаше двајцата.

„Што се случува по смртта?“ праша Фуриозо.

„Мртвите знаат најдобро“, рече Мерилин.

„Зборуваш од искуство?“

„Јас сè уште не сум комплетно мртва... Живеам во твојата фантазија, нели?“ го потсети Мерилин.

„Сум ги гледал повеќето твои филмови и понекогаш си замислувам дека личам на тебе“, рече Фуриозо.

„Личиш. Особено со твоите влакнести, криви нозе“, Мерилин почна неконтролирано да се смее. На Фуриозо му стана непријатно, но ја остави да се изнасмее.

„Мислиш дека се шегувам, но така се чувствувам однатре, ако знаеш на што мислам“, ѝ рече.

„Не знам“, рече Мерилин.

„Ти се допаѓа мојата фантазија?“

„Сум била дел и од подобри фантазии.“

„Сигурно не толку скоро. Помладиве генерации речиси те заборавиле. Којзнае дали веќе воопшто умеат да фантазираат“, рече Фуриозо.

„Ако продолжиш вака зајадливо, ќе те оставам сам во кошов со твојот измислен Ајнштајн“, му се закани Мерилин.

„Не го одговори моето прашање“, ја потсети Фуриозо.

„Што се случува по смртта?“

„Да.“

„Прашај се што се случува со домот кога семејството кое живеело во него ќе го напушти и секој ќе замине на своја страна“, рече таа.

„Домот почнува да се распаѓа и на крајот умира, исчезнува“, рече Фуриозо.

„Јас мислам дека домот продолжува да живее во сеќавањата на оние што еднаш живееле во него и тој ќе живее додека и тие се живи и додека продолжуваат да ги пренесуваат спомените за домот на своите поколенија и пријатели“, објаснуваше Мерилин.

„Човекот не е дом“, рече Фуриозо.

„Секој човек е дом на безброј атоми. По смртта атомите продолжуваат да постојат и понатаму“, најпосле се јави и Ајнштајн.

„А што се случува со свеста, исчезнува?“ го праша Фуриозо.

„Свеста е дел од секој од атомите што го сочинуваат човекот, секое живо битие и сè друго што постои“, рече Ајнштајн.

„Дали ова е некоја од твоите нови теории?“

„Може да биде – теорија на свеста. Има уште многу да се работи додека ја комплетирам. За почеток, ако успеам да ја објаснам на наједноставен начин за да ја разбере некој како тебе, тогаш сум на добар пат.“

„Обиди се.“

„Замисли дека атомот е голем колку едно фудбалско игралиште“, започна Ајнштајн.

„Замислувам.“

„Тогаш што мислиш, колку би било големо јадрото?“

„Колку фудбалска топка?“ претпостави Фуриозо.

„Уште поситно, колку зрнце грашок. Денешната наука вели дека во преостанатиот празен простор во тоа фудбалско игралиште орбитира еден или неколку електрони кои се уште поситни од зрнце грашок.“

„Поситни од зрнце песок?“

„Поситни од прашина. Што мислиш, што би можело да има во преостанатиот празен простор од замисленото фудбалско игралиште?“

„Не знам, забораваш дека бегав од часови по физика.“

„Свест.“

„Свест?“

„Токму така“, рече Ајнштајн. „Тој навидум празен простор во секој атом е свест. Целиот универзум е исполнет со таква, космичка свест. Ние сме составени од таа свест и од имагинација. Се разбира, засега ова е само теорија, но моите првични пресметки покажуваат дека свеста, која сите овие векови наназад ја баравме под дрво и под камен и насекаде во мозокот, се крие токму во самиот атом, во секој атом, го исполнува целиот универзум. Со помош на таквата свест и со нашата имагинација ние го креираме просторот околу нас и сите форми во него. Математички ваквиот модел е сосема одржлив. Моментално работам на ментален експеримент со кој ќе покажам како е тоа можно. За понатаму ќе видиме.“

„Јас ништо не го разбираам“, Мерилин му шепна на уво на Фуриозо.

„Немој да мислиш затоа што сум стар не можам да чујам што шепотиш“, ѝ рече Ајнштајн.

„Престанете и двајцата. Не заборавајте дека сте само производ на мојата фантазија“, ги прекори Фуриозо и погледна наоколу. Во кафетеријата немаше многу муштери, секој беше потонат во своите мисли додека го пиеше утринското кафе.

„Фантазија – токму тоа се обидувам да ти кажам“, Ајнштајн го затвори весникот. „Сè што гледаш наоколу е производ на космичката свест за која пред малку ти зборував, и на твојата фантазија. Кога си замислуваш дека ова не си го замислуваш туку само го доживуваш, тоа е реалност.“

„Овој почнува да ме загрижува“, на Мерилин почнаа да ѝ се тресат рацете. Стана од столот и зачекори кон прозорецот.

Фуриозо се вознемири, ја следеше со поглед. Се плашеше дека таа ќе направи некоја сцена и ќе го вовлече во непријатна ситуација. Уште помалку сакаше таа да истрча на улица додека тој седеше на масата со Ајнштајн. Научникот исто така се вознемири, како да очекуваше Фуриозо ненадејно да си замине од кафетеријата и да го остави зад себе како изгубено време.

За среќа, Мерилин вдиша длабоко и се насмевна со намера да ја промени темата на разговор.

„Зошто не зборуваме за времето надвор?“ рече таа. „Погледнете низ прозорецот – прекрасен ден, како измислен да возиме некаде во природа.“

„Одлична идеја, баш ми се вози покрај брегот“, рече Фуриозо и стана да ги плати појадокот и кафето.

(Извадок од романот „Мртвите знаат најдобро“, во издание на Арс Ламина, Скопје, 2020 г. добитник на наградата Пегаз.)

ЗОРАН БАР

ЧИСТА ЕГЗОТИКА

Сања својот типично работен четврток го поминуваше како и било кој друг ден – низ вообичаен баланс меѓу сериозните работни задолженија и уживањата во ситните задоволства карактеристични за кратките мигови на драгоценiot одмор.

Тукушто завршувајќи го поволниот консултативен разговор со директорот, хранејќи се со чарите на контролираното одложување на надоаѓачката наслада, лежерно влезе во канцеларијата, полека ја отвори фиоката од работната маса и, за да се награди од неа извлече стилизирано спакувано слатко – неоодлив микс на омилениот овошен јогурт и драгоцени семки од незаменливата чија.

Со одмерен маниризам, како да извршува посебно значаен ритуал, таа изврши прецизно движење со раката меѓу чии прсти ја држеше лажичката и, затворајќи ги очите, се препушти на единството од вкусови од неутралните семки и на величествената арома на слатката, слатка јагода.

„Како животот“, си помисли таа. „Совршен баланс меѓу убавината и рамнодушнoста без која животните плодови едноставно не би можеле да дојдат до израз... барем не во полн облик“, заклучи триумфално длабоко навалувајќи се на потпирачот од својата омилена кожна фотелја.

Следното движење со раката кое би ја следело новата ерупција од вкусови е нагло прекинато од неочекуваното влегување на постарата колешка на Сања во канцеларијата: „Здраво Сања... бев на минување, па реков да ти се јавам.“ После незнатниот момент на пауза, таа нестрпливо додаде: „Не знам дали си слушнала, но јас отворам боледување ... сега бев кај правникот да ги однесам дозналите ...“

Спуштајќи на на масата стилизираната шолја од која како некаква сламка сиркаше шареното лажиче, Сања, со заинтересирано кимање со главата и сигнализираше на колешката дека сосема ја разбира.

„Па јас веќе воопшто не можам да работам. Лекарите повторно се сомнрваат на бронхитис ... Ама, неверојатно ...“, изговори таа отсечно со незанемарлив степен на оправдана избувливост.

„Всушност, што повторно – тоа е хронична состојба. Имунитетот ми ослабе уште пред десетина години. Оттогаш самос е малтретирам и малку-малку, па на боледување ... Не оди вака ... Зрела сум за пензија. Телото ми е се поподложно на вируси. Којзнае што се можам да закачам...“

Сања, трпеливо слушајќи, лежерно вртеше со главата, чудејќи се и изразувајќи неверба.

Забележувајќи ги гестовните показатели на несомненото разбирање, постарата колешка уште понестрпливо продолжи: „Ако овој вирус навистина ми отиде на белите дробови, јас сум начисто готова. Со недели нема да можам да станам од кревет. Да не зборувам за тоа како организмот додатно ќе ми ослаби – тоа е јасно како ден. Хроницитетот само чека да се разбие ... Всушност, што да се развие – да се влоши“, заклучи депримирано со погледот вперен во насока на подот.

Сослушувајќи ја Јелена до крај, Сања, со челото прошарано со брчки на најдлабока загриженост, ги изговори пораките на безрезервна поддршка и чиста мотивација: „Тешко е, Јецо, но ти нема да се предадеш толку лесно. Те знам јас тебе. За две недели, ти си повторно на „терен“. Ти си неуништлива, тоа го знаат сите. Всушност, не неуништлива – нескршлива! Ама што е овој вирус ... најсмешно нешто. Сепак, ти си стара гарда“, заклучи додека изразот на несреќната колешка укажуваше на значајно олеснување.

После поздравот и уште една доза на мотивирачко охрабрување, лицето на истоштената готвачка Јелена, за време на излегувањето од канцеларијата, одразуваше неубедлива фасада на нешто подобро расположение, додека во очите и понатаму и се забележуваше искра на неутешна тага, оправдана загриженост и неветувачки предвидувања.

Земајќи го повторно стилизирано спакуваното слатко од кое, како шарено цевче, се уште сиркаше шареното лажиче со допадлив изглед, Сања се препушти на прегратката на анатомски прилагодената кожна фотелја и си помисли како конечно успеала да пронајде адекватна споредба за да ја долови целата егзотичност на истовремено дискретниот, но и колосален спој на неутралната чија и величенствената јагода. „Во прашање е коктел“, заклучи таа триумфално. „И тоа егзотичен коктел. Еликсир за опуштање за сите оние кои заслужуваат сладок одмор после зачестените победи. Мали-големи победи во борбата со баналните проблеми со горчливото секојдневије!“

*(Расказот е од збирката раскази „Сурови писатели“ во издание на Чигоја
печат, Белград, 2021)*

ХАНА КОРНЕТИ

ИСЧЕЗНУВАЊЕТО НА ДАМАТА

Луѓето се повлекуваат од општеството од различни причини – имаат идеализирана слика за руралните средини, преживуваат (или се надеваат да доживеат) преобразба или траума (кои и не се толку различни едно од друго), сакаат да се преадат на својата работа или на уметноста, или, без воопшто физички да ги напуштат своите маала, решаваат полека и незабележително да се повлечат од општеството затоа што чувствуваат дека овој свет повеќе не им припаѓа нив.

Така една скопска дама, дама и во село и во град, тивко, полека се повлече од општеството – и исчезна. Беше Дама, меѓу другото, затоа што така ја паметеа. Била убава, без убавината да и биде трофеј, и дотерана без никој да се чувствува посиромашно. Дамата, Евгенија, всушност, целиот живот, псотоењето го водеше на многу дискретно ниво. Нејзините потомци веруваа дека таа, не сакајќи да оптовари никого со своите чувства, покажувала слабост само во три состојби: прво, на помислата за смртта на својата мајка, второ, кога чувствувала вина што нејзината мала сестра останала сама во татковата куќа, без родители, на тринаесет години, и трето, кога внуците и одеде на гости. Евгенија, уште во својата рана младост, беше решила да живее за други, а така реши и да исчезне – за други.

Еден ден Евгенија се погледна во огледалото и почувствува дека не ја препознава жената од одразот. Катран црната коса беше прошарана, црни дамки се имаа појавено на нејзините јаболчници, брчки се изрезбале покрај нејзините коси очи. Погледна кон своите раце под неонската светилка во тоалетот. Ни нив не ги препознаваше – вени, црвени и модри, испупчени од кожата, ја потсетуваа на гранки од бреза. Старееам, помисли. Само да не им пречам на децата, си додаде.

Евгенија продолжид а ги врши сите работи исто како и дотогаш – да зготви и да потсуреди кај едната ќерка, да ја преслуша внуката од втората ќерка дали доволно вежбала за часот по пијано, да се допишува редовно со третата ќерка во странство – со единстванета разлика што иако се гледаа благодетите од

нејзиниот труд, не се гледаше таа. Кога првата ќерка стигнувала дома од работа, станот бил среден и ручекот сервиран – но Евгенија ја немало. Таа секогаш брзала да заврши се и да замине, за децата да се одморат. Кај фамилиите од нејзиното стебло изгледаше како да има добра вила која им ги средува деловите од животите на кои веќе и не помислуваат, и се враќа во некоја збирка бајки.

Кога одеше со својата помлада сестра Фани по улица, и таа ќе и дофрлеше на некоја млада девојка нешто од типот, „Девојче, повлечи ја надолу маицата, ќе ти настинат јајниците!“, или на внуците, „Си купил исечени фармерки? Те излажале, носени ти продале ...“, Евгенија ја прекоруваше: „Alasa, lji, s'intru tinir...“ (Остави ги, млади се). Евгенија сакаше и нејзините внуци да бидат дами – да ги спојат нозете кога седат, да не пцујат, да пијат вино наместо ракија (иако овие желби баш не и се остварија) – но и секогаш ги насочуваше да бидат посебични од неа, да го ценат своето време, да работат на себе.

Во процесот на повлекување, Евгенија внимаваше да не им свони често на внуците, да не им пречи, иако ним не им текнуваше често да ја прашаат што прави? Дали сака друштво? Реши и да не излегува од дома кога локалната младина се шета, па излегуваше само рано наутро. Светот им припаѓа ним. Евгенија, за да не ги вознемирува потомците, потиснувајќи ги чувствата, преживеа аневризма во мозкот и поминаа години пред кој било да забележи. Но, тоа беше само дел од нејзината екстракција, беше речиси планирано, затоа што Евгенија тогаш го изгуби видот.

Со речиси целосното, неповратно губење на видот (иако фамилијата ја носеше на операции), Евгенија имаше причина помалку да излегува од дома. Со време почна да го губи и слухот, што, иако дел од процесот, видливо ја фрустрираше. Не можеше да слушне што зборуваат околу неа, или кој е на врата. И недостасуваше само читањето, затоа што ги голташе книгите, а негувателката не можеше да чита доволно добро за да и го задржи вниманието. Фамилијата, која се повеќе ка согледуваше конечност, зачести со посетите во нејзиниот дом. Постарите комуницираа со викање во нејзиното уво (таа одбиваше слушни апарати), што и овозможуваше да аразбере иако не и се допаѓаше форматот на комуникација, а помладите едноставно седнуваа на подот до нејзините нозе, ја ставаа главата во нејзиниот скут, за таа да ги гали, да им ја плете косата, и да им раскажува се пократки приказни од своето детство.

Еден ден падна обидувајќис е да стигне до тоалетот. Бидејќи тоа се случи во ситните утрински часови, помина доста време пред децата да забележат дека

Евгенија не одговара на телефон, и да ја најдат на подот расплакана во својата немоќ и урина.

Евгенија го скрши кокот и не сака ни операција, ниту да е на нечиј товар. Сака мир. Но, фамилијата се надева дека ќе види ден кога Евгенија повторно ќе шара по својот дом, ќе менува славини, ќе се лути кога нелој ќе стави чаша на масата без подлога и ќе порачува од чоколадите што ги сакаат внуците – и ја носат на операција. Евгенија неволно се буди од операцијата. Неволно оди три месеци на физиотерапија, за децата, затоа што тие сакаат да е подобро.

Евгенија веќе не сака да зборува. За човек да исчезне, треба да не испушта звук. Изустува само по некој збор, за да не бидат децата тажни. За човек да исчезне, треба да го снема. За да го снема, за физичкид а не постои, треба да се смалува малку по малку се додека не стане невидлив. По таа логика, Евгенија почна да јаде се помалку и помалку, и да се смалува се повеќе и повеќе, додека не изгасна. На секоја посета, нејзиниот кревет изгледаше како да се зголемува: имаше се повеќе место за оние што седнуваа до нејзините раменици. Живнуваше ретко, на убави вести за внуците и правнуците, чиј пол го погаѓаше пред да се родат.

Не е вистина дека некој ден во некој март фамилијата се најде собрана околу креветот на смалената Евгенија, чии гради повеќе не се креваа и спуштаа. Не е вистина дека тој ден, кој пијан кој трезен, сите плачеа гледајќис едни други во очи. Ниту е вистина дека на погребот за малку ќе почнеа да го пцјујат попот. Вистината е, еден ден во еден истанбулски музеј имаше интересно поставен простор: бел лавиринт составен од соби кои беа поврзани една со друга со врати во четири различни големини. Низ најмалата врата верував дека не може да помине ниеден од посетителите, додека не видов едно годиначе како седи пред една од најмалите врати, а татко му го слоика. Во тој момент помислив дека ако тоа дете наеднаш реши да се протне низ дупката, никој нема да може да го извади. Ќе треба да го кршат сидот ако тоа реши да не соработува со загрижената толпа. Ми текна дека баба ми би можела да се протне низ таа врата да го спаси, ако беше таму. Затоа што како што баба ми се смалуваше на својот процес на повлекување од општеството, стануваше се помлада, и поподвижна, како што била на времето. Така и во моите соништа, каде што таа се пресели откако се смали и сосема исчезна од нејзиниот кревет, баба ми младееше.

(Расказот е од збирката раскази „Млечни заби“ во издание на Или-Или, Скопје, 2021)

ТЕРИЕРКАТА МАЗА И ЦОЛЕ МАЈМУНОТ

Оваа приказна во својот замрсен, смешен заплет е врзана и за Моне, мојот цимер од белградските бруцошки денови. Моне ме дочека во мансардата на Сењак, во предвоена куќа што сега им припаѓаше на г-ѓа Ј. и тета Лепа. Гласот на тета Лепа беше од оние пробивно чујните што, во недостаток на петловото кукуригање, го најавува утрото низ целата куќа и поблиската околина. И ден денес, по половина век, можам да го чујам нејзиниот крескав глас како се шири низ ѕидовите и преку полуотворените прозорци, истрчува и се испентрува по стрмнината на улицата.

Тета Лепа во домот на семејството Ј. беше доведена после војната од некое сремско село да „и се најде“, на припомош на сопругата на тогашниот министер за здравство, другарот Ј. Во нејзиното родно село имало три цркви, православна, католичка и протестанска, и швапски куќи со широк влез да поминат коњи со запрега, кажуваше таа. За разлика од градот во кој што беше преселена, селото многу побавно се менуваше. Куќите останаа исти како пред војната, само што на местото на старите жители, Швабите, дојдоа нови, Босанци. Понекогаш тета Лепа потпевнуваше еден весел рефрен од детството: „Шпиц, Маер, Шпигелмаер, и Најмаер, Могош, Могош“, нагласувајќи го „Могош, Могош!“. Тој рефрен, помислував, можеби носеше презимиња на вистински луѓе. Сите тие беа наши Шваби, ќе се надоврзеше тета Лепа, уште од времето на Марија Терезија. Некои од нив, како фолскдојчери, завршиле пред стрелбата на партизанскиот вод, многу побегнаа во својата татковина; Германија, за да преку лето, полускришно, како туристи пензионери, се враќаа во селото за да си ги видат куќите сега населени од многудетни семејства, „симнати од планина“.

Освен презимињата на жителите на селото, во сеќавањата од детството на тета Лепа важно место имаа овошките. На долго и на широко зборуваше за дивите скороуши покрај припитомените круши карманки, за малите модри сливи и наспроти нив, за поголемите жолти јајачи, за грозјето бело афусали, за црвеното хамбург, за јаболките петровки, за белите дудинки... се добиваше впечаток дека таа живеела во некој огромен овоштарник каде постојано цутело и се раѓале плодови што понекогаш се негувале и варделе, но секогаш се јаделе.

Можеби тета Лепа толку сакаше да зборува за овошките на своето родно село зашто нејзиното второ живеалиште во кое беше донесена беше токму Сењак. Како што му кажува името, во таа белградска населба двокатните куќи беа опкружени со големи градини со големи дрвја. Што на овие предвоени куќи им даваше некоја ненаметлива отменост, спокој и заштита од надворешниот свет. Врз прозорецот на нашата студентска мансарда налегнуваа горните гранки на големата вишна, што напролет, кога ќе ги отворевме прозорците, буквално влегуваа внатре, во собата, накитени со ситни, бели цутови.

Потеклото на г-ѓа Ј., за разлика од оној на тета Лепа, доаѓаше од сосем друг амбиент.

* * *

Кога се доселив на мансардата, г-ѓа Ј. веќе долги години беше вдовица. Нејзиниот сопруг, министерот за здравство и гинеколог, инаку прилично постар од неа, беше погребан, одамна пред моето доаѓање, во Алејата на заслужни граѓани, со сите државни почести и звуците на воениот, лимен оркестар. Г-ѓата Ј. со нескриен вознес зборуваше за тој торжествен настан, на којшто „замислете Александар, присуствуваше лично другарот Тито, со целото раководство, и Кардељ, и Ранковиќ...“. Иако Ранковиќ веќе беше одстранет од СКЈ и од сите јавни функции, за г-ѓата Ј. тој сеуште стоеше до Тито на незаборавниот гоблен од тој свечен чин на нејзината лична историја кога се простувааше со сопругот.

И покрај тоа што ги раскажуваше своите спомени со подигната внесеност, животот навистина и беше исполнет со драматични настани. Таткото, генерал, се викал Александар, па затоа, за целиот мој едно и пол годишен престој во куќата на Сењак, г-ѓа Ј. не ми се обраќаше по мојот прекар, како што тоа го правела Доне, тета Лепа и сите други, туку со нагласено изговорениот

Александрр. Можеби и Ранковиќ поради името имаше заштитено место во нејзиите сеќавања.

Московските години го очудуваа детството на г-ѓа Ј. Големиот град во очите на девојчето беше исполнет со величенствени цркви и булевари, со дами во раскошни бунди што се возеа во пајтони, со дадилка која ја водеше по пазарите облечена како за црква, со свечени вечери во домот на родителите каде ја дигаа во раце големи, високи, брадлисти мажи во стегнати униформи или во црни фракони. Г-ѓа Ј. се сеќаваше и на едни други – подгрбавени питачи и скитници кои понекогаш ги среќаваше додека се шеташе со дадилката понастрана од булеварите. „Беа различни. Беа сосем различни од моите“. Тие поинакви, застрашувачки луѓе како да беа очигледно навестување на она што грубо ќе ги разурне бајковитите девојчински години на г-ѓата Ј. Хаосот на Револуцијата. Се се случувало страшно брзо: насилната преселба од богатиот московски стан во малечкиот апартман во Одеса, заглушувачките пукотници и гранати што како да доаѓале од соседниот двор, „јаросни“ офицери на коњи со перјаници како на парада, војници со бајонети во калливи униформи кои зборуваат и пцујат на странски јазици (малечката г-ѓа Ј. ги препознала францускиот и германскиот што ги учела од воспитачката)... Татко и се помалку го гледала, тој со останатите генерали во штабот на Дењикин, се враќал од фронтот само да се пресвлече и да ги гушне. Додека едно магливо, дождливо утро „папочка“ не ги вкрцал на брод, меѓу толпа расплакани, изгужвани, изгубени жени и деца.

Приказните од своето детство г-ѓата Ј. ми ги раскажуваше во специфичниот ноќен амбиент на салонот во куќата на Сењак. Кога доцна навечер, скришум, најтивко што е можно, се качував кон мансардата по дрвените скалила (тета Лепа веќе беше заспана), тие, и покрај сиот мој напор, сепак ќе закрцкаа, веднаш повикувајќи го нејзиниот тивок, но заповеднички глас: - Александрр, дојдете, ве молам.

* * *

Неволно, со притворна насмевка, се упатувам кон салонот, каде г-ѓата Ј., со лупа во раката ме дочекува во елегантната стилска фотелја од фини, изрезбарени ивици на наслоните и криви, но стабилни ногарки. Над таа заоблена фотелја се исправа торзото на г-ѓата Ј. Кога престојувал во куќата на Сењак, таа сигурно имаше повеќе од седумдесет години, во секој случај беше постара од тета Лепа, но за разлика од ситната, забрадена жена која и покрај

својот громок глас, веќе се беше подгрбавела, ставот, а и фигурата на г-ѓа Ј. по својата складност и стегнатост наликуваше на значително помлада жена. Е сега, замислете дека на таа очувана младолика става е насадена една сериозна, седокоса, остроока глава, со малечок, балтички нос, но и цврсто стегнати усни и ќе ја добиете мојата тогашна газдарица.

Тоа лице стануваше уште построго во мигот кога ќе ме погледаше низ лупата. Тогаш погледот и добиваше некоја инсектоидна, марсовска всредоточеност, впечаток што можеби доаѓаше оттаму што пред неа, на масата, беа распостелени листови со уредно наредени и прицврстени (со шпенагли?) пеперутки. Голема колекција на уловени, кој знае кога, инсекти чии безживотни, распнати тела беа дел од своевидната полноќна инспекција на г-ѓата Ј.!

Во она време сеуште не ја бев прочитал „Лолита“, ниту можев да знам дека нејзиниот автор бил страствен лепидоптерист. За право не ни знаев што е тоа „лепидоптерист“! Но пред Набоков, на г-ѓата Ј. и нејзината збирка мумифицирани пеперутки, веднаш ме потсети есејот „Талкања според Ивлин“ на Вирџинија Вулф во џепното, но дебело издание што го донесов од Скопје и го препрочитував во белградската бруцошка година. Предмет на есејот е чудникавиот господин Џон Ивлин, современик на Кромвел (и на китот што е виден во Темза како своевидно претскажување на смртта на диктаторот), кој, во тек на целиот свој долг живот, уредно водел дневник. Во еден пасус, г-инот Ивлин и г-ѓата Ј. многу ми наликуваа: „... пеперутката неподвижно ќе седи врз георжината, додека градинарот ја турка покрај неа својата количка; но нека само преку пеперугините крилца затрепери сенката на греблото – ене ја како лета, како веднаш и итро се подигнува во височината. На што ние би помислиле: пеперутката гледа, но не слуша; и по тоа сме рамни на Ивлин. Но на ниедна нормална особа во дваесетиот век не би и паднала на памет, ни за една секунда, да замине дома по нож и со него да ја оперира главата на црвената пеперутка, како што тоа го прави Ивлин“. Умната Вирџинија, кога би ги доживеала сите идни стравоти на дваесетиот век, предизвикани од човечкиот фактор, сигурно не би го имала истото мислење, но кога на мансардата на куќата на Сењак ја прочитав оваа нејзина забелешка во есејот за Ивлин веднаш пред очи ми излезе мојата газдарица како со лупа и пинцета ја подготвува за мумифицирање штотуку фатената пеперутка, што сеуште беспомошно претка со крилцата.

- Пријдете, Александрр, седнете – ќе ми наредеше г-ѓата Ј. Во колекцијата имаше стотици примероци, со печатно напишани латински називи под нив,

што нормално ги подзаборив, иако на некои од нив, поради нивното женствено, необично именување, делумно сеуште се сеќавам. На пример, на „Теодота“, вид што беше „представен“ со помал машки и поголем и поубав женски примерок, како впрочем кај сите видови пеперуги. Машката Теодота имаше боја на стара фасада, со истобојни шарки, како кафеава цигла избледена од сонце, кај женката пак, обратно, боите беа како на акварел и само една назнака, портокаловата на краевите на крилцата, навестуваше дека се од ист род. Кај друга двојка чие име го паметам, „Монина“, мажјакот исто така беше помалечок и со скромна, мимикријска окер боја, додека женката, наспроти својот незабележлив партнер, носеше раскошен дезен со бела основа и жолти и црни точки. Се сеќавам и на една голема пеперутка, „Лубентина“, која немаше свој парњак, со свечено сина основа, изненадувачки комбинирана со црно и црвено.

* * *

- Видете колку е нежна, Александрр – ми ја покажуваше, по кој знае кој пат, гледајќи ја низ лупата, кутрата Лубентина – маж ми ја улови во италијанските Алпи, во летото 36-та.

Г-ѓата Ј. знаеше податоци за секој препариран примерок во збирката, кога и каде бил уловен од нејзиниот маж, пасионираниот лепидоптерист. Што можев? Замислете еден 20. Годишен бруцош, принуден, на полноќ, да седне до неа и да се прави дека внимателно ги слуша застрашувачките податоци за смртта на несреќните пеперутки.

Претходно, слични искуства немав. Понекогаш ќе најдев, меѓу страниците на некоја дебела книга од родителската библиотека, сплескана бубачка, пресувана како цвет. Колку е стара, ќе помислев, како и се случило ова, со ништо барано, конзервирање?

Но со збирката на г-ѓата Ј. ми беше многу помачно. Прво, затоа што пеперутките беа складирани како жртви на некој морбиден ритуал, што делуваше уште посенишно поради нивните педантно испишани латински имиња. По завршетокот на „сеансата“, сиот премален се качував горе, на мансардата, и покрај Моне кој, мртов ладен си р’чеше, долго се обидував да заспијам.

За волја на вистината, г-ѓа Ј. понекогаш ќе го прекинеше речењето податоци за мртвите пеперутки и ќе почнеше да ми раскажува за својот живот. Гласот и

се менуваше, од монотониот рецитатив што ширеше студ во полутемната соба, ќе минеше, трајќи ја лупата (на мое големо олеснување), во почовечки тон.

(фрагмент од подолга проза)

ДРАМА

Ева Камчевска

СЦЕНА 3

Мери и досега непознат лик за нас АЛЕК (17) подготвуваат некое веганско јадење. Јосип, овојпат ? се наоѓа на Мери, ги снима.

МЕРИ

Алек, ќе ставиме и тиквичка?

АЛЕК

Дааа. Тиквичката ми е, онаа, ептенски...јас ја додавам скоро во секое јадење. Не знам дали сте пробале да ја изрендате. Па тоа е...мх, мх, мх...

МЕРИ

Не сум ја рендала досега. Сега ќе пробам.

Мери ја ренда тиквичката во некое веќе полуподготвено јадење.

АЛЕК

Ау, ова ќе биде бомба, со која се оди во вегански рај.

МЕРИ

Колку убаво кажано.

Во тој момент влегува Лука, се враќа од училиште. Фрла поглед на она што се случува и си влегува во соба.

МЕРИ

Сега сето ова го оставаме да се вари, така?

АЛЕК

Да, не премногу но треба да се вари.

МЕРИ

Се вклучуваме повторно кога јадењето ќе биде спремно за дегустација. Жоцо, можеш да исклучиш. (на Алек) Мислам дека бевме добри. Жоцо, дај телефонот да видиме коментари.

Мери и Алек гледаат коментари.

АЛЕК

Лелел, види колку срциња имаме.

МЕРИ

Еј, дефинитивно добра одлука што те викнав.

АЛЕК

Јас сум ти најголем фан.

Се смеат двајцата.

МЕРИ

Ајде да замезиме од салаткава дури се вари ручекот. Жоцо, ќе го викнеш Лука?

Мери и Алек седнуваат на масата, доаѓаат и Жоцо и Лука.

МЕРИ

Лука, ова е Алек еден од моите најверни следбеници.

АЛЕК

Најверниот.

Лука и Алек се поздравуваат.

МЕРИ

Решив да воведам малку свежина во видеата и да готвам заедно со оние кои ме поддржуваат.

ЛУКА

Аха...

АЛЕК

Чест ми е што ме викнавте прв.

МЕРИ

Без персирање те молам, па ние сме практично колеги..

Лука и Јосип се погледнуваат меѓусебе на оваа, за нив, претстава.

МЕРИ

Лука, Алек е 4та година.

ЛУКА

Ок.

МЕРИ

Лука е втора.

АЛЕК

Каде учиш?

ЛУКА

Во Броз. Ти?

АЛЕК

Орце.

ЛУКА

Ок. Што ќе ручаме?

АЛЕК

Мој специјалитет, не си пробал вакво нешто. Мислам дека веќе треба да е готово. (на Мери) Смеам јас да го донесам?

МЕРИ
Секако.

ЛУКА
Мамо, кој е овој?

МЕРИ
Ептен фин дечко, нели?

Лука молчи.

МЕРИ
Нели, Јосип?

ЈОСИП
Се гледа дека сака да готви.

ЛУКА
Сега треба да се преправаме дека уживаме во веган кашата што ќе ни ја донесе?

МЕРИ
Еј, немој нешто да речеш...

Доаѓа Алек со тенџерето.

АЛЕК
Лелле како мириса, па па па. Мери, сме направиле ремек дело. Дозволете.

Алек им става на сите во чинија, па си става на себе. Ги чека другите да почнат први.

АЛЕК

Пробај, Лука.
Лука пробува.

АЛЕК
Кажид?

ЛУКА
Кажувам.

Алек се смее.

АЛЕК
Знам, знам. Рај.

МЕРИ / АЛЕК
Вегански рај.

Се смеат.

Лука и Јосип јадат без некаов ентузијазам, колку да се руча.

МЕРИ
А, каде искачаш ти, Алек? Може одите на исти места со Лука.

АЛЕК
Не излегувам многу, си седам дома и експериментирам со готвење. Пишувам вегански кувар.

МЕРИ
Ауу, браво.

АЛЕК
А, ти Лука не сакаш да готвиш?

ЛУКА
Не.

АЛЕК

Која е твојата страст?

ЛУКА

Шо знам...неам нешто посебно.

АЛЕК

Ау, штета.

МЕРИ

Е како немаш? Музика сала Лука многу.

Лука пробува.

АЛЕК

Кажи?

ЛУКА

Кажувам.

Алек се смее.

АЛЕК

Знам, знам. Рај.

МЕРИ / АЛЕК

Вегански рај.

Се смеат.

Лука и Јосип јадат без некаов ентузијазам, колку да се руча.

МЕРИ

А, каде искачаш ти, Алек? Може одите на исти места со Лука.

АЛЕК

Не излегувам многу, си седам дома и експериментирам со готвење. Пишувам вегански кувар.

МЕРИ

Ауу, браво.

АЛЕК

А, ти Лука не сакаш да готвиш?

ЛУКА

Не.

АЛЕК

Која е твојата страст?

ЛУКА

Шо знам...неам нешто посебно.

АЛЕК

Ау, штета.

МЕРИ

Е како немаш? Музика сала Лука многу.

Мери оди да го испрати Алек.

ЛУКА

(на Јосип)

Дали е ова тоа што мислам дека е?

ЈОСИП

Се надевам не.

ЛУКА

И ти помисли на истото?

ЈОСИП

Да...мислам. Ти на што помисли?

Мери се враќа, задоволна и исполнета, си седнува да дојаде.

ЛУКА

Мамо? Што беше ова?

МЕРИ

Детево е супер.

ЛУКА

Зошто го викна?

МЕРИ

Не ти се допаѓа?

ЛУКА

Како да ми се допаѓа?

МЕРИ

Како? Онака, обично.

ЛУКА

Зошто го викна?

МЕРИ

За да снимаме видео, ти реков. Гледај колку лакови имаме. Полн погодок.

ЛУКА

А, што беше тоа со точкаците?

МЕРИ

Што? Мислев онака, ако сакате да се дружите.

Лука молчи и ја гледа.

МЕРИ

Што направив?

ЛУКА

Не ми се верува.

МЕРИ
Што? Јоцо?

ЈОСИП
Што Јоцо, објасни му на детето.

МЕРИ
Ама што да објаснам?

ЛУКА
Што има да возам точак со овој?!

МЕРИ
Лука, зошто викаш?

ЛУКА
Зошто ме вадиш од такт.

МЕРИ
Не вози точак ако не сакаш. Не мислев ништо лошо.

ЛУКА
Што мислеше, тоа сакам да знам, мамо!

МЕРИ
Мислев ако сакаш да смениш друштво или да дополниш.

ЛУКА
Или, ми го местиш?

МЕРИ
Лука!

ЛУКА
Кажи ајде. Ми донесе педер дома.

МЕРИ

Лука молчи и ја гледа.

МЕРИ

Што направив?

ЛУКА

Не ми се верува.

МЕРИ

Што? Жоцо?

ЈОСИП

Што Жоцо, објасни му на детето.

МЕРИ

Ама што да објаснам?

ЛУКА

Што има да возам точак со овој?!

МЕРИ

Лука, зошто викаш?

ЛУКА

Зошто ме вадиш од такт.

МЕРИ

Не вози точак ако не сакаш. Не мислев ништо лошо.

ЛУКА

Што мислеше, тоа сакам да знам, мамо!

МЕРИ

Мислев ако сакаш да смениш друштво или да дополниш.

ЛУКА

Или, ми го местиш?

МЕРИ

Лука!

ЛУКА

Кажи ајде. Ми донесе педер дома.

ОЛГА ДИМИТРИЕВИЌ

РАДИО ШАБАЦ

VIII

ЕМИСИИ/СВЕДОШТВА

Од желбите градевме станови
Од желбите ги финансиравме нашите плати
Но и остатокот од програмата
Постојаната едукација на кадарот
Архива нема, никој не знае каде е
Не е сочувана
Затоа не можеме да ги слушнеме старите емисии.

Пролистувај!

Ќе ни донесат Германците штркови
Другарот Тито испраќа Мачва жито
Дневникот на регионот

.....

Сведоштва

Стоп!

Реконструирај.

1975 година се одржувало 30 години од ослободувањето на Аушвиц. На големата манифестација се собраа високи државни службеници и преживеаните логораши. Од Шабач допатуваа тие трите:

Босилка Кузмановиќ – наставничка по француски јазик,

Гоја Јвановиќ – домаќинка

Десанка Мајцнер – уапсена како партизанка и депортирана таму

Магнетофонот работеше. Го бележеше враќањето во фабриката на смртта.

БОСИЛКА

Покрај бодликавите жици, срушениот крематориум, неговиот оџак кој остана да стои и во текот на ослободувањето, се тресев; и понатаму го чувствував мирисот на спрженото човечко месо.

ГОЈА

Скитаме меѓу десетината бараки. Една е наша. Полна со боксови, преполна со луѓе. На едно легло, ако тоа може така да се нарече, спиевме по четири.

ДЕСАНКА

Нсколку пати се будев покрај мртви другарки. Еднаш помислив дека е и таа мртва.

ГОЈА

Имав 34 килограми. Не можев да се помрднам. Секое утро ги собираа мртвите и ги носеа. А јас бев се уште жива и толку уморна што не можев да испуштам ни глас. Тука сум, на колата, со куп други, сите мртви. Во нас гледа една Русинка што не собираше. Руса, и натаму убава, сигурно за скоро стигнала во логорот. Ни самата не знам како забележала дека сум жива, па ме сокри, и таа преживеав. После ми рече дека ми ги видела очите и дека така знаела.

БОСИЛКА

Црвените тули овде беа со сива боја. Чадот од крематориумот е одличен молер. Кога еднаш ќе допре нешто, тоа веќе никогаш не можете да го симнете од вас. Ова уште гори. Не престанало. Зошто сум мислила дека завршило. Овде се чувствува мирисот. Се уште трае. Аушвиц не престанал. Гојо, Десо, тој се уште трае.

Магнетофонот снимил се. ЗВУК НА МАГНЕТОФОНСКА ЛЕНТА.

ГОЈА

Фатени сме како партизанки и спроведени во логорот.

ДЕСА

Во униформите стигнавме се дотаму. Тука не соблекоа, ни ги втиснаа броевите и ни ја отсекоа косата. Не имаше дваесетина.

ГОЈА

Една одби да послуша, се спротивставуваше. Ја турна СС-овката изненадно низ прозорецот. Веднаш ја одвеадоа.

Магнетофонот снимил се, радиото емитуваше се. Кога емисијата беше емитувана како наградена, еден ден во сојузот на борци зазвони телефонот. Гласот рече: „Мисламд ека вчера слушнав емисија за својата мајка.

БОСИЛКА

Автомобилот веднаш тргна. Куката во Сремска Каменица нема ни врати ни прозорци, на вратата има само една завеса, а веќе почнува есента. Излегува млада жена, во благословена состојба, и секако сама, пејачка. Не гледа нас и ја повикува мајка си.

ГОЈА

Ние моментално се препознавме. Таа беше неписмена, сиромашна, не ни знаше за своите права. Кога случајот го пренесоа весниците, се јави еден сегашен генерал што тогаш беше водич на нашата бригада. Таа доби боречка пензија и стан, убав, над Дрина, а сите бевме на вселувањето.

ДЕСА

Таа преживеа чудесно. Кога ја турна СС-овката, прво беше претепана и оставена да умре. Меѓутоа, таа селанка, војводинка, неписмена, без школо, отишла како и сите нејзини другарки во партизани, била силна, па ја најдоа жива и ја чувале затоа што на останатите многу им значело тоа дека не дозволила да и втиснат број и да и ја исечат косата. Ја чуваа шест месеци. Дојде '44-та, полека се бегаше пред Русите, ја префрлија во друг логор и така преживеа.

ЕСЕИ

МАРИЈА САРЕВСКА

РАЗЛИЧНОСТА Е РИЗИЧЕН, АМА СЕКОЈПАТ СИГУРЕН ПАТ ДО СЕБЕ

*Кон збирката раскази „Два света“ од Сузана Тратник
Превод од словенечки јазик: Дарко Јан Спасов*

Во општеството, во религијата, во науката, во уметноста и во книжевноста најчесто е полесно, попречишно и појасно кога нештата што ја сочинуваат човечката егзистенција се дефинирани, класифицирани, поделени и именувани, ама тоа не значи дека сите аспекти од човекот како независна единка, самостоен и уникатен ентитет можат да бидат опфатени, разбрани на тој начин. Бидејќи секој пат сме соочени со најмалку „два света“ кои треба да ги препознаеме, па потоа и да ги осознаеме ако сакаме да го разбереме нашето постоење во светот и начинот на кој тој функционира, уште повеќе затоа што тие светови не постојат надвор од нас туку во самите од нас.

Поаѓајќи токму од тоа, авторката Сузана Тратник во својата збирка раскази „Два света“ низ деветте независни приказни ни пренесува светови на ликови кои растргнати меѓу минатото, сегашноста и однапред предвидливата иднина за самите себеси истражуваат длабоко во себе, колку што им дозволува свесноста и самоосвестеноста да го живеат или постојано да бегаат од она што им припаѓа или треба да им припаѓа.

Низ приказните во деветте раскази поместени во оваа збирка на Тратник, која важи за една од зачетничките на ЛГБТ сцената во поранешна Југославија, а останува активна како лезбијска активистка и еднакво е продуктивна како преведувачка, писателка, книжевна менторка, со наградувани романи, раскази, публицистички и теориски дела, се провлекуваат лезбијските искуства, нејзина доминантна тема од книжевен интерес.

Почнувајќи од расказот кој го носи и наслов на збирката, Тратник низ призмата на младешкиот и подоцна возрасниот живот на протагонистите низ доминантната лезбијска перспектива се среќаваме со искуства, животни дилеми, колебања, безизлезности во идеолошка и егзистенцијална смисла на млади жени кои уште од раната младост се борат со другоста во себе и во другите.

Постојаното преиспитување на блискоста со најблиските пријателки која не нужно, не секогаш и не според планот завршува со несакан, понекогаш и кобен исход ја отвора и одново и се навраќа на темата за себереализацијата на единката како сексуално и емотивно битие и тивко и упорно, жестоко преку физички облици, а суптилно преку сензитивни, во и единствено преку љубовта.

Испрекинатите односи на пријателки кои не се виделе одамна, ама како и секој однос меѓу девојчиња во младоста кога другарството единствено постои за да трае засекогаш, враќањата макар и на една вечер со зближувачки секс кој ги брише сите празнини и отсуства помеѓу, се случуваат како никогаш невоспоставени и најнужно потребни враќања кон себеси, посегача по себеси и еднаш засекогаш соочувања со себе.

Во младоста преку алкохол, дрога, неосвестена сексуалност, а веќе како зрели и самостојни учеснички во општествениот живот од кој зависат финансиски, женските ликови се обидуваат да досегнат или да се изгубат во другиот ликовите на Тратник ја отсликуваат словенечката лезбијска сцена, животот, општествената прилагоденост и неприлагоденост на општествените норми и стандарди, ограниченоста и слободата да се живее како „различна“ од она што општеството го очекува или пропишало за тебе. Претерувањето во сè – алкохол, дрога, секс, запуштеност на себе и неодговорност и кон другите – како да е единствениот начин да се реализира потребата да се дојде до себе, преку љубовта кон и од другиот, за на крај да се спознае дека тоа е единствено возможно на повисокото ниво, со љубовта кон себе.

Сепак, она што може да се забележи уште во оваа збирка, а што ќе стане значајна карактеристика на нејзината проза и десет години подоцна е тоа што темите во творештвото на Тратник не се однесуваат само на теми од лезбијскиот и геј животот, туку на општествените маргини во поширока смисла.

Забележлив е нејзиниот интерес за идентитетот и телото бидејќи како што и самата ќе каже текстот е телото, телото како симболична мрежа на нашиот ум и мислење. А посегачето по тоа тело или само неговото евоцирање во спомените, во илузиите или во себеистражувањето на она што го чини идентитетот на една личност е често присутно во расказите на Тратник. Мирисот што останува од другата, допирот што го остава другиот, начинот на кој само „друга“ може да го знае она што го сакате или како сакате да се чувствувате себеси, а сепак, средиштето на тоа себеистражување со помош на другиот е доаѓањето до себе, доаѓањето до љубов.

Љубовта која најчесто е со „промашен распоред“, задоцнета, предвреме освестена, предоцна почувствувана, речиси никогаш истовремено не признаена, ама секогаш присутна, надежна, очекувана или претчувствувана. Тоа е љубов што значи живот, страст за постоење, дрска смелост да се биде свој кога ќе се спознае што е тоа, отелотворен и ефективен идентитет наспроти латентното, лебдечко присуство на спротивната страна, онаму каде што

пулсира енергијата на смртта која доаѓа или чека како мистериозна разврска или некој вид *deus ex machina*, кој повторно на неразјаснет начин ја решава приказната, неуспешното себерализирање во светот на протагонистите, нерешениот исход.

Љубовта, дури и кога не е централна тема или цел на приказната, секогаш е и наратолошки инструмент на текстот, таа е атмосферата од која е исткаена не толку тескобноста колку непоколебливата, рамнолиниска непоместливост на единката некогаш и сега со таа разлика што сега копнежот по љубов, по потврда за самоидентификација од другата е состојба на прифатен статус кво, забележување на промена кај другата како отелотворување на минатото во сегашна верзија на она што протагонистките никогаш не успеваат да станат па продолжуваат, наместо со кафе со вода или чај, да се движат без другата или без себеси низ животот што си го бришат или исцртуваат секојдневно.

Можеби затоа, ликовите од овие раскази неслучајно се студенти, или лица кои штотуку зачекоруваат на пазарот на трудот, борејќи се материјално да се осамостојат и изолираат од стегите на општеството за да можат да го живеат својот безбеден филм, иако тоа е најчесто живот за кој плаќаат висока цена, исполнет со стимуланти кои го одржуваат балонот во кој се затворени од надворешниот свет, просторот во кој минатото и „минатите“ повремено влегуваат како ништо да не се променило, а, и со тоа, ништо не се променува, и протагонистките одново остануваат сами и недоволно задоволени за задоволството наречено живот да потрае макар малку повеќе до следното враќање во нерамнотежа.

Како да се останати, „со одложување“ на крстосницата помеѓу самопотврда и потврда на она посакуваното од другата, од себеси, па и на наратолошки план потрагата по себе и создавањето на идентитетот се пренесува како исечок од билдунгс роман, нечија лична приказна се поистоветува со приказна запишана во малку познато дело од едицијата малку познати дела на познати автори („Писмата на затвореникот“); приказната за себе станува појасна и поприватлива ако се пренесе преку друг жанр, оној на стрипот на пример („Притисок во тилот“).

Расказите од збирката на Тратник нудат неповторливо и неисцрпно книжевно, тематско и идеолошко доживување пренесено преку искуства кои случувањата од лезбијската сцена ги доближуваат до секој љубопитен истражувач на најразличните страни на човечката потрага и личните формули за решавање на равенката наречена живот, со секогаш недосегливата загатка - ако љубовта е лицето на човекот, кој е полот на неговото срце.

Објавувањето на рецензијата за книгата „Два света“ е поддржано од програмата „Креативна Европа“ на Европската Унија.

САМО ЗАТВОРЕТЕ ГИ ОЧИТЕ И СВЕТОТ ПРЕСТАНУВА ДА ПОСТОИ

*(кон збирката раскази „Љубовта на триесет и петгодишната жена“ од Калин Терзијски
превод од бугарски јазик: Душко Крстевски)*

Леснотија и дури некаква удобност во непридушените вулгарности, отворената дрскост и до болка искрената вистина за нештата овде и тука, за животот кој нема одложување, кој или се живее или секој ден се голта со голема грутка во грлото додека и не се претвориш самиот во неа – тоа е единствениот верен начин на кој Калин Терзијски може да ги раскаже приказните на своите ликови во збирката раскази „Љубовта на триесет и пет годишната жена“.

Збирката раскази „Љубовта на триесет и пет годишната жена“ на Калин Терзијски претставува една необична панорама од уште понеобични ликови за чии животи тој раскажува во својот самоприспособен „буковски манир“, проникнат со искуството од психијатриската пракса и познавање на човековата психа по различни основи. А секој пат одново урнебесно изненадувачки заводливо и искрено прифатливо дури и во најбизарните, најсуровите и најтрагичните исходи при допирот со апсурдноста на човековата трагичност и реалност.

Уште со збирката раскази „Постои ли некој што ве сака“, за која ја добива Наградата на Европската Унија за книжевност во 2011 година, читателската публика го запозна Калин Терзијски како раскажувач на проза која е најнежна и најгаловна во кулминацијата на својата иронична, остра суровост во отсликувањето на човековите судбини. Како што најчесто сведочат несекојдневните биографии на луѓето кои си го нашле своето место под сонцето, книжевниот успех на овој припадник на новата современа бугарска проза можеби не би бил таков каков што е да не е неговото лично, поточно професионално искуство кое го започнува како дипломиран лекар, со специјализација во психијатријата, а наоѓа сигурно прибежиште во литературата.

За волја на иронијата на животот, иако вели дека има чувство дека отсекогаш пишувал, со пишување телевизиски серии, потоа раскази и друга проза Терзијски започнал за да може подостоинствено да си го дозволи она што е потребно за достоин живот, а што не можел да си го пружи со плата на млад доктор.

Почнувајќи како хуморист, Терзијски успешно го преточува токму овој аспект како основна алатка во пристапот на раскажувањето на своите приказни за животите на просечни луѓе, луѓе не толку од социјалните маргини на општеството колку од духовните, „чудаци“ и „особеници“ по прашањето на потрагата или живеењето на животот на само својот, колку и да е необичен и невикалаплив начин на живот, во општоприфатените и очекувани општествени норми.

Како и најголемите американски мајстори на расказот тој најсигурно и најприродно црпи од личното искуство и дури терапевтски книжевно го споделува личното искуство со алкохолот („Алкохол“, роман), за преку него да им помогне на другите кои го имале истиот проблем да се најдат лице в лице со тој демон или, пак, искуството на лекар и психотерапевт да го пренесе во судбината на еден од ликовите кој соочен со терминалната смрт на својот пациент ја преживува и суштината на сопствената смртност, привилегијата на зрелоста да препознае кога треба да се стави крај („Дедо Мраз на млади години“).

Во расказите на Терзијски се запознаваме со ликови кои со својот невообичаен пристап кон сопствениот живот завршуваат како трагични херои во само својот универзум, каде што сè е можно и сè е дозволиво само ако ги затворат очите за светот да престане да постои. Лика и прилика на нечии реални животи, имагинарни ликови какви што може да се замислат само со бујна фантазија или едноставно книжевна интерпретација на сите оние моменти, со илузија за траење на цел живот, во кои човек е заглавен помеѓу апсурдноста и светоста на своето постоење.

Самите ликови, а и самиот автор, се чувствуваат безбедно во црниот хумор како сигурен начин да се излезе на крај со неподносливата леснотија на постоењето или, обратно кажано, неподносливата тегобност да се издржи нешто едноставно и подразбирливо како животот. Претставувајќи ги ликовите најчесто во гранични ситуации во емотивна и егзистенцијална смисла авторот се служи со ведрите, секој пат изненадувачки како бодеж на оса иронични забелешки. При што, авторот не ги насочува кон нив туку кон светот и

опкружувањето од кое се дел и најчесто не по свој избор, остануваат вкалапени и оценувани според однапред зададените норми.

И по затворањето на книгата пред очите на читателот останува да пулсира исповедта за еден живот што се карактеризира со сувоста на средните години, во кој протагонистката го памети мажот кој на нејзиниот роденден си го прекинува животот пресекувајќи си ги вените („Љубовта на триесет и пет годишната жена“). Или, пак, вечно спокојните бранови во кои згаснува животот на човекот кој прв и единствен пат ќе го види морето и со сета сила ќе се нурне во неговите најмрачни длабочини за таму да ги најде „прекрасните нешта што никогаш нема да ги има“, воден од светлината на Месечината, која е само инаков одблесок на црнилото на смртта... за да остане запаметен по прекарот морскиот, не затоа што морето му е блиско туку затоа што таму си го остава животот („Пешо Морскиот“).

Бидејќи колку и да звучи парадоксално, применетата естетика на постоењето е тајна која можат да ја разберат само „тивките набљудувачи“. А останатите смртници, ако имаат среќа, да вкусат крајче од неа во овој живот, во кој никогаш не е доцна да се стане подобрата слика на себеси.

Објавувањето на рецензијата за книгата „Љубовта на триесет и пет годишната жена“ е поддржано од програмата „Креативна Европа“ на Европската Унија.

СКОПЈЕ

МАРИНА МИЈАКОВСКА

ТИШИНА! БИБЛИОТЕКА!

Веќе одамна сите ме имаа забравено. Нараменото време и спакуваните платна низ годиниве оставија распарани шевови и конци врз моето мртво тело. Насекаде е насобрана правта од тешките разговори кои ги водеа вработените во фабриката за текстил „Мода мак“. Ги чувам во себе заклучените топки на декаденцијата и на никого не го откривам клучот од истите. Не за друго, туку за да живеам живот низ розови очила.

-„Ќе биде подобро!“ – ми рече Дуња со ножиците во рацете. Ножиците се алат за распарување на традиционалниот свет и алат преку кој се спојува старото со новото Скопје.

-„Кога? Син ми Божидар се исели за Германија, ќерка ми Весела пред пет години се пресели и живее во Канада!“ – ѝ реков низ шепот и ги избришав размрсулавените линии на муцката. Многу луѓе го напуштаат Скопје, но за многу луѓе Скопје е оска на светот затоа што е единствен избор.

-„Еве, порасна минималната плата! Знаеш Бистра, две илјади денари плус, многу ќе значат!“ – се насмевна Дуња и продолжи да крои една ткаенина пред да почне да ја шије потпрена на масата за шиене. Тука во индустриската зона на населбата Визбегово се наоѓа фабриката за производство на женска и машка конфекција. Звукот на машината за шиене е скоро еднаков со звукот на машината за пишување. Само на првата во аголот тивко шијат жените, а на втората за пишување секогаш мажите издвојуваат победи. Вака или онака, на залудни нешта се трошат и конците и хартиите, а богоми и животот.

-„Порано со ножиците в раце, со материјалите за шиене и со шеми за шиене и кроене не одгледуваа нашите вредни мајки. Така си го спремавме чеизот за мажење.“ – ми рече Дуња која започна да го шије искроеното платно. Да се шије значи со конец боцнат во игла да се спојуваат скроените делови од личното време или да се спојуваат со конец раздвоените делови од ткивата на колективното време.

-„Денешниве девојки само мода тераат. Не мислат на мажачка.“ – се насмеа Бистра и се согласи со својата колешка. Во салата се појави шефот Радомир и кога го слушна женскиот џагор гласно низ дебелиот машки бас извика: -„Тишина! Молк! Тишина! Овдека се работи само во тишина.“

-„Добар ден шефе Радомир!“ – изусти Бистра и ја свитка опашката покрај машината и започна да шије.

-„Помалку разговори, а повеќе работа!“ – со остар тон им се обрати Радомир на десетте шивачки кои беа распределени на своите места во салата на конфекцијата.

-„Вечер спремаме нарачка за извоз за Италија и Германија. До 18 часот да завршите со женските и машките кошули! Сè да биде испеглано и спакувано во кутиите што се кај прозорците. Разбравте?“ – им се обрати тој со заповеден и остар тон во нотите.

-„Да! Ќе биде! Да!“ – одговори симфонијата од женски тонови во ист миг. Радомир ги стави дланките во џебовите на црните панталони и излета низ

вратата на салата како копје од оган. Одеднаш настапи тишина, таква каква што има во библиотеките. Секоја од жените си работеше за да се стигне со испораката, а шефот да биде задоволен за да може да си ја заслужат платата.

-„Ах, пуста женска судбина! Само за маки сме родени.“ – со тага се обрати Дуња.

Одеднаш молкот беше пресечен со еден чуден посетител. Од една од кутиите во кои требаше да се стави испораката за Италија и Германија излезе една книга со дебели конзервирани корици. Си ги истресе кориците од долго насобраната прав по телото и им се обрати на исплашените женички:

-„Јас со години седев на дрвената полица. Со децении се хранев со човековата малодушност од сплетените разговори за вашите проблеми во животите и лошата судбина на безличните што останаа овде за да се надеваат. И јас бев жена во претходниот живот. Работев три децении како библиотекарка во Библиотеката што се наоѓаше на „Васиновата улица“ број 13. Бидејќи се разболев од вашите отрови се претворив во книга за да се спасам од таа средина.“ – им се обрати посетителката претставувајќи се себеси.

-„Што те натера да се појавиш сега пред нас? Зашто до сега се криеше?“ – гласно ја искритикува Бистра. -„Сигурно не ти бил претежок животот како библиотекарка по цел ден седејќи со кафето, па за да можеш сега да дојдеш од никаде-некаде за да ни се жалиш! Крпиме крај со крај со животов овде.“ – се развика Бистра и ги зеде ножиците.

-„Во Библиотеката никој не доаѓа, ако дојде, тогаш си има проблеми за кои нема решение. Сите мислат дека само си дремеме и си читаме, а всушност тешко на тие што животот ги истрошил како мене за да се претворам во книга. Кога станав стара книга ме читаше само еден читател Панајот Попанков од Пајко Маало. Потоа ме отпишаа и ме донираа на ѓубриштето во Дрисла. Еден работник ми се смилува да не бидам спалена во огнот со отпадоци. Ме даде на жена му што работеше како шивачка во конфекцијата и таа тука ме остави. Сега јас сум само една заборавена и непожелна стара книга!“ – изусти ретката книга.

-„Времињата се лоши. Нема пари, нема здравје, нема вистинска љубов, нема вредности и морал. Во ова општество лошо е образованието, здравството, економијата!“ – заклучија сите работнички кои ги пакуваа пратките.

-„Денес никој не чита. Куповите со книги ја губат свеста напикани во темните и правливи агли од магацините. Сфатив дека да шиеш во аголот и да стоиш на полиците во мрачниот магацин е скоро исто. Под полиците или над

нив, во општеството си никој ако немаш „врска“ некој да те протурка. Во минатото скопјаните што работеа во фабриките читаа книги, а денеска современите скопјани не знаат ни копче да сошијат ако им испадне, а не пак да читаат.“ – рече книгата вртејќи ги страниците од почетокот кон крајот. Таа замавна со кориците и се случи вистинско чудо. Десетте шивачки ги снема од салата. Тие се претворија во десет игли и десет пара ножици.

-„Некој мораше да пресече. Понекогаш повеќе ги сакам книгите од луѓето. Секогаш луѓето си заминуваат, а само книгите ги надраснуваат вековите.“ – изусти ретката книга. Се испружи на подот и исчезна пред некој да ја забележи. На местото каде што книгата згасна се појави златно копје во форма на перодршка. Одеднаш се слушна тап глас:

- Тоа ќе биде сведок на новото Скопје.
- Тоа ќе биде сведок на новото Скопје!
- Тоа ќе биде сведок на новото Скопје?
- Скопје...

СКОПЈАНЕЦ И СÈ Е МОЖНО

-„Никогаш немој да им судиш на луѓето! Сине, никогаш немој да ги осудуваш недостатоците на другите, оти еден ден, и ти можеш да живееш со мислата за недостаток.“ – вака му се обрати мајката на седумгодишното момченце со руса коса и бело меко лице додека го приготвуваше појадокот во кујната.

-„Добро мамо! А сите луѓе имаат недостатоци? Што е тоа?“ – ѝ постави прашање љубопитниот син со сините ококорени очи.

-„Велат дека нема човек без недостаток, односно мана. Недостаток е ако правиш нешто што не смееш да го правиш и тогаш како резултат на таквите погрешни постапки стануваш лош човек, мило. Секогаш да ме слушаш и да правиш онака како што јас ќе ти велам и нема да имаш грешки во животот.“ – со сигурен и отсечен управителски глас се обрати мајката држејќи му утринска лекција на Тино. Ева го постави на квадратната трпезариска маса појадокот што се состоеше од: една чаша млеко, тазе приготвениот омлет од две ровки јајца, парче сланина, сиренце и свежо приготвена шопска салата по традиционален македонски рецепт. Мајка како мајка! Секогаш се грижеше нејзиното синче да има здрава исхрана, редовни оброци и сè да биде под контрола во врска со нејзиниот „мал маж“. Ева по професија беше наставничка по одделенска настава. Таа беше ќерка на Панајот Поп Панков од

Пајко Маало. Лесно и од рака ѝ одеше воспитувањето деца и подучувањето. Таа веќе десет години работеше во основното училиште „Блаже Конески“ во населбата Аеродром. Ева Поп Панкова, не само што избра професија за дисциплинирање на децата, туку таа секогаш мораше да ги држи конците во свои раце воспоставувајќи контрола врз нештата. Дневните подготовки за на работа практично ги вежбаше врз сопственото дете, а се состојат од следниве императиви:

-„Тино веднаш да ги подредиш облеките во плакарот, чевлите да ги исчистиш и да ги наредиш во претсобјето! Потоа оди во собата и да ја прочиташ лектирата. Да не си излегол од сопчево додека не ја прочиташ книгата, а потоа ќе те прашам да ми ја раскажеш. Ќе морам да те преслушам што си научил денес. Ако ништо не си направил како што ти кажав ќе следува казна. Така да си знаеш!“ – умееше да наредува низ пискав глас мајката во војнички чизми на командант.

Времето вртоглаво галопираше, а Тино многу брзо растеше. Минуваа годините и тој сега стана возрасен маж на возраст од триесет и три години. И сега сигурно се прашуваш во каков маж израсна Тино? Кутриот! Тино ги разочара своите родители. Тој не ги исполни очекувањата на неговата мајка да заврши универзитетско образование, но и очекувањата на неговиот татко Мирослав да стане професионален војник во армијата. Што стана со златното момче Тино? Тој во себе имаше комплекси на ниска вредност. Затоа не можеше да заврши ниту еден од запишаните факултети. Тој студираше економија, па пиша куб, а потоа се запиша на правни науки, па повторно заглави во тркалото, па се запиша на руски јазик и повторно ништо. Тој беше вечен студент и така сè до неговите триесет и три години. На крајот се откажа. Тино беше мрзлив како повеќето млади скопјани и не сакаше да работи. Земаше пари од неговиот татко и одеше секоја вечер во кафетериите на улица „Македонија“. Како редовен посетител доаѓаше со скапиот автомобил на неговиот татко и се паркираше за да биде забележан. Кога ќе имаше девојки во близина Тино веднаш го вадеше паричникот и покажуваше купче со илјадарки. Ги пребројуваше и покажуваше мислејќи дека така ќе го намами својот плен за една вечер. Денешните скопјанки се еманципирани. Тие се високо образовани, вработени и кариеристки. Зарем им дошло до поткупот од Тино? Тој секогаш гледаше некого да изигра. Вратата на времето си минуваше, а некои нешта не се променија. Тино сега наполни четириесет и пет години. Сиротиот Тино! И сега немаше работа и живееше од пензијата на татко му Мирослав. Тој освен што не можеше да се снајде во општеството, имаше и

презир спрема успешните луѓе. Бидејќи Тино секогаш се служеше со измами и лаги ги изгуби сите пријатели и се повлече во себе. Тино живееше живот во сенка, а по телото му минуваа морници од страв да се соочи со реалноста и нејзините ситуации. Единствено задоволство му беше да гледа филмови и да се излежува по дома во доцните вечерни часови. Бидејќи неговите врстници пливаа успешно во брачните води, Тино остана печен ерген.

-„Што ќе ми е жена? Животот ми надвиснал над плеките, па уште некоја на уво да ми креска.“ – им одговори Тино на прашањата на родителите Ева и Мирослав, кога мисли да стапи во брак.

Родителите старееја и ги губеа и здравјето и виталната енергија. И нивниот син Тино веќе не беше во цутот на младоста. Ваков ерген гратис да ти го дадат да не го земеш. Скопјанец и сè е можно! Во градот има многу добри скопјани, но ете, нашиот Тино Маневски некако се изгуби низ ходниците на животот и никогаш не успеа да созрее и да направи нешто корисно во македонското општество. Се надевам дека ќе извлечете поука од овој скопјанец.

ПАЈТОНОТ ОД ПАЈКО МААЛО

-„Срцето на старото Скопје го доби својот пулс во периодот од 1800 до 1941 година. Десната страна на Вардар се населуваше уште во 1873 година кога беше изградена железничката линија. Тогаш се оформија централните градски маала. Во нив беа изградени најубавите улици, градби и куќи. Скопје растеше економски, па затоа од селото Сопот дедо ми Синадиј се преселил во Скопје.“ – вака го започна попладневниот разговор Димче Поп Панков со неговиот внук. Тие седеа во дневниот салон на вториот кат од куќата. Во собата мебелот беше обложен од црвен сомот и црешово дрво. Димче сакаше на внук му Панајот Поп Панков да му раскаже како неговиот прадедо Синадиј се доселил во Скопје. Панајот веќе беше стар скопјанец.

-„Дедо, кои беа првите населби во Скопје?“ – го запраша Панајот со љубопитност на хроничар.

-„Според сеќавањата на дедо ми Синадиј Поп Панков, градот најмногу се градеше во периодот од 1924 до 1930 година. Во 1928 година во Скопје веќе имаше 28 маала, а од 1934 година се проширија новите населби на периферијата и го разгрануваа телото на градот. Во тоа време од левата страна на Вардар изникнаа убавите куќи на старо Скопје: Пајко Маало, Карадаг Маало, Чаир, Гази Баба, Егит Паша Маало, Крњево, Топхаана, Чивутана, Ново

Христијанско Маало, Хаџи Хајредин, Хаџи Хурем, Челебиско Маало, Џедит Иса Бег, Тешвекије. На десна страна од Вардар или новото Скопје беа постелени: Гази Менташ, Хаџи Салаледин Маало, Чивчи Маало, Мухаџир Маало, Хамдије Маало, Хараџи Салаледин (Ново) Маало, Ислаана, Кисела Вода (Каменолом), Тахталиџа, Колонија итн. Градот беше поврзан преку Камениот мост, Железниот мост и трите дрвени мостови.“ – се присетуваше дедо му на Панајот на минатите времиња на кои тој е сведок како натурализиран скопјанец.

-„Скопје во почетоците не било предвидено дека ќе порасне во голема матропола. Колку жители имаше во тоа време?“ – го праша Панајот.

-„Во 1913 година во градот имало 43 331 жители, а во 1926 година бројот пораснал на 69 269 жители. Во 1929 година имаше 55 798 жители, а во 1931 година 68 334 жители. Во 1935 година имаше 70 176 жители. Бројот се зголеми заради миграциите од другите градови и места. Тогаш доминантни беа семејните задруги, неколку генерации живееле заедно. Подоцна младите двојки се одвојувале од семејните задруги и функционираше како инокосно семејство. Секое семејство требало да има потомство и затоа најценети беа многудетните семејства. Тие придонесуваа за наталитетот во градот. Населението во Скопје беше составено од занаетчи и еснафлии, земјоделци и индустриски работници. Презимињата на скопјани беа според местото од каде што дошле или професијата што ја работела.“ – му кажуваше Димче. Тој стана, запали цигара, и од полицата со книги зеде еден албум со црно-бели фотографии од старото Скопје.

-„Дедо, кои биле најубавите градби во тоа време?“ – праша Панајот.

Димче го отвори албумот и со показалецот му ги покажа трите наредени фотографии и рече:

-„Ова е Ристиќевата палата што беше изградена во 1926 година, а околу нејзе се простираа палатите на Настеви и Икономови. Во 1926 година беше издигната Кранговата палата, а во 1934 година во нејзе беше сместено прво казино „Тип-топ“ во кое скопските коцкари си играа со среќата. Во 1927 година палатата на семејството на Емил Рубен беше куќа со приземје, три ката и мансарда. Но, за мене Пајко Маало беше најубавото маало во строгиот центар. Тука живеам од 1925 година.“ – одговори Димче.

-„Како настанало Пајко Маало? Дали има некоја легенда за тоа како го добило името?“ – се прашуваше Панајот.

Димче во албумот извади неколку фотографии од Пајко Маало и му ги посочи на Панајот. Потоа тој продолжи да му објаснува:

-„Во Пајко Маало се наоѓала џамија во Старата скопска чаршија што ја беше изградил трговецот Ибни Пајко што сакал да им се додвори на муслиманите кои во тоа време биле на власт. Во 1938 година во близина на џамијата беше подигната зградата во бело-црвена боја Дом Ибни Пајко. Џамијата беше урната во време на Втората светска војна, а до денес остана зградата на Дом Ибни Пајко како монумент од старо Скопје. Тука беше улицата „Серва“, а по овој трговец и по оваа градба централното и градско маало го доби името Пајко Маало. Домот беше првиот објект во Скопје со идеја за плоштад налик на светските метрополи. Пајко Маало водеше до Соколаната каде младите во четвртоците и неделите одеа на игранки. Во моето време куќите се осветлуваа со ламби и фенери, а со вода се снабдувавме преку бунари. Градот немаше струја и вода. По Првата светска војна, Скопје се електрифицираше и доби водовод.“ – со леснотија објаснуваше Димче.

- По што било познато Пајко Маало во тоа време?“ – го запраша Панајот.

-„Ова маало беше познато по убавите куќи на занаетчиите, трговците и елитата во тоа време. Пајко Маало беше познато по пајтоните кои тогаш се појавија како прво превозно средство. Тие стоеја на одредени постојки и собираа патници. Најпознат беше пајтонџијата Петар Пуков. Првите коли во Скопје можеа да се забележат во 1911 година и беа од марките Рено и Форд. Во 1935 година имало 124 коли, 24 товарни возила, 25 мотори, 1300 велосипеди и 110 пајтони. Првите автобуси дојдоа во 1925 година, а прв превозник и сопственик на автобуси беа браќата Поповиќ. Јас бев меѓу првите во градот кои имаа купено пајтон од Виена. Богатите луѓе имаа пајтон за свои потреби, а другите се превезуваа преку пајтоните како јавен превоз. За мене во тоа време најубаво се шеташе со пајтон. Низ кејот од градот имаше пајтон станици на кои се собираа патниците и се превезуваа по најпрометните улици во тоа време.“ – се присетуваше Димче листајќи го фотоалбумот.

-„Многу населби за кои ми кажа дедо Димче дека постоеле во минатото, денес не постојат. Зошто денес ги нема? И Пајко Маало не е како некогаш.“ – со збунетост го поставив до мене прашалникот.

- Многу од куќите од плитар се избришани од картата на градот заради поплавите, земјотресите и елементарните непогоди кои го напаѓаа ова поднебје. Само најсилните ги преживуваат и надраснуваат големите несреќи. Опачината на постоењето го менува лицето на градот. – Димче Поп Панков го заврши денешниот разговор со внукот.

Тој стана од дрвената фотелја со црвен сомот и го врати фотоалбумот на полицата до книгите во дневниот салон. Семејството Поп

Панкови ја сакаа уметноста и го негуваа кујунџискиот занает . Затоа сите сакаа да читаат и во своите домови поседуваа домашна библиотека со пијано. Димче го погали внукот по косата и го бакна во челото. Потоа му рече:

- Ајде, земи си некоја од моите книги за млади и однеси си ја дома. Читањето го збогатува знаењето! Мораш да читаш за да знаеш! Внучко, ќе го учиш нашиот занает, но треба да се занимаваш и со уметност. Бидејќи си љубопитен, и сакаш да ги знаеш приказните за настанокот на Скопје, добро би било еден ден Панајот ти да станеш хроничар. Затоа слушај што ти кажуваме, бележи ги фактите, но и самиот осознавај. – со топол глас му се обрати Димче. Панајот Поп Панков зеде една книга со тврди корици и почна да ја разгледува. Потоа книгата ја стави во внатрешниот џеб од палтото. За кратко си замина дома. Денес тој од дедо му доби нови сознанија за постелата под Водно, а можеби денешната лекција ќе вроди со плод. Момчето како што растеше така во неговите бележници ги бележеше сите различни приказни за Скопје. Тој ги исполни очекувањата на неговите предци. Панајот стана првиот скопски хроничар, а таквите луѓе се бесценето и ретко богатство.

(Од збирката раскази „Приказни од Пајко Маало“, самоостојно издание, 2021)

ИНТЕРВЈУ

Интервју Лидија Димковска

1. *Вие сте поетеса чија поезија има висока уметничка вредност и е со силен ангажман, и социјален и општествен. Колку мислите дека поезијата може да го промени светот?*

Поезијата може да придвижи нешто во одреден човек, па и во група луѓе, и да смени некое делче, поголемо или помало, од нивниот светоглед. Може да предизвика реакција, да ја разбранува свеста, да ја потпраша совеста, да даде идеја, да сугерира, да сочувствува, да просветли, да научи на нешто, да наполни со животна сила, да и дозволи на душата да го почувствува и она од

што можеби бега. Поезијата може да промени нешто во нашиот свет-оглед, но не може да го промени светот во целост или радикално. Но, што, всушност, може да го промени светот? Светот обично се менува на полошо, ретко на подобро. Поезијата неретко е одговор на светот како ентитет од сите нас и од сè што е наше, поезијата е одговор на нашите сопствени прашања. Но поезијата е и прашање на кое не секогаш му е потребен одговор. Всушност, колку поети/поетеси – толку поетики. Пишувам од сопственото сепство, од сè што носам во себе, од чувствата, мислите, ставовите, потсвеста, соништата, грижите, радостите, опсервациите, но и од сè она што е заумно, недефинирано, незнајно, невидливо. Песната се раѓа од сè и од ништо, но и во тоа сè и во тоа ништо има нешто само мое, нешто што ме разликува од другите. Тоа е и граничната состојба на моето битие. Јадрото на песната е и во, и вон личноста. Внатрешната ангажираност која е спонтанa и иманентна е поважна од прагматичната, применета ангажираност на литературата.

2. Во Вашата последна поетска збирка „Гранична состојба“ говорите за распаѓањето, за тоа колку човекот го сочинува човештвото. Каде ововременската цивилизација треба да ги побара причините за фаталноста на своите грешки?

Дефинитивно во човекот. Човек на човека не е човек, а понекогаш ни себеси. Распаѓањето е процес на декомпозиција, а цивилизацијата е композиција, устрој, градба, облик, содржина. За жал, цивилизациските придобивки наместо во нагорна, сè повеќе одат во надолна линија, човекот наместо да станува поумен, со поширока општа култура, со повеќе знаење и емпатија, со посилено чувство за солидарност и сочувство, станува поподатлив на перење мозок, верува во теории на заговор, паѓа под влијание на дневните популистички политики, од себе го цеди она најлошото, најбедното. Во таа смисла распаѓањето на сè околу и во нас е сигурно последица на самиот свет што го изградивме и го градиме за да живееме во него сега и овде, конзумеристички, индивидуалистички, себељубно. Сега и овде е логото на неолиберализмот кој произведува сега и троши овде, и тоа не само материјално, туку и духовно и душевно. Во сега и овде ги заборавивме минатото и историјата, но и иднината, а сегашноста ја гледаме како единствен концепт на постоење. Тоа е нашата фатална грешка.

3. За истата поетска збирка сте овогодишна добитничка на престижната награда „Браќа Миладиновци“ на Струшките вечери на поезијата. Кој е креативниот пат на македонската поетска мисла и кои се нејзините инспиративни гами?

Македонската поетска мисла колку и да се разликува, сепак е и слична со тековите на останатите пеотски мисли во светот, мислам дека можеме слободно да зборуваме за глобализација на поезијата, без притоа (сè уште) да судиме дали е тоа добро или не. Времето ќе покаже. Факт е дека сите живееме во исто време и во ист простор, нашиот свет стана она глобално село за кое порано зборувавме повеќе метафорично отколку реалистички, сите ги гледаме истите вести, сите сме во истата епидемска криза, глобалната геополитика несомнено влијае на нашите локални геополитики, кои, пак, и ја обликуваат глобалната, сè зависи од сè. Во тој контекст, поезијата се раѓа и се пишува неретко под влијание на она што се случува околу нас, но и во нас, а како човек да остане сосема имун и непропустлив за сето тоа? Има македонски поети и поетеси кои ги ценам и читам со задоволство, но има и такви кои не ми нудат ни задоволство од текстот, ни книжевна идентификација, ни онтолошко засолниште, ни егзистенцијална запрашаност, ни суштинска тага или суштинска радост, ништо. Во македонската книжевност има и празна и полна поезија, впрочем, како и во секоја друга. Понекогаш се фаќам себеси како помислувам читајќи одредена поетска или прозна книга: како може ова да им се допаѓа на другите, а не и на мене? Понекогаш за тоа сум благодарна, понекогаш ми е жал. Во секој случај сум постојано во потрага по добри книги, без разлика на средината од која потекнуваат. А добри книги за среќа има на претек.

4. Се занимавате и со препев и превод од словенечки на македонски јазик. Кои се тематските интересирања на словенечките поети?

Најразлични се, како во секоја поезија. Лирски и наративни, модернистички, постмодернистички и неореалистички, автентични и клишејски, секакви. Мене ми е најблиска поезијата во слободен стих, наративна, со референци од секојдневниот живот во една поширока семантичка смисла, лични, а универзални. Особено ја сакам и почитувам поезијата на словенечките поетеси, некои од нив за мене се секогаш одново откритие на храброст, бескомпромисност, јачина и самоглас во нивните поетики, но блиски ми се и

поетските писма на многумина словенечки поети кои не бегаат од предизвиците на реалноста, туку на поетски начин од неа создаваат прашање, слика, меморија, рефлексija. И во словенечката поезија како и во многу други, има и испразнетост, ларпурлартизам, инфлација од стихови, површност, клишеа – сето тоа особено доаѓа до израз ако пробам да препеам такви песни и сфаќам дека околу нивната оска буквално нема ништо, дури ни филозофско ништо. Ама тоа не се однесува само на поедини словенечки песни, туку на поезијата во целост, и така било отсекогаш.

5. Подеднакво сте успешни и како прозна авторка. Сите три ваши романи, како и вашата збирка кратки раскази се вистински бисери во македонската литература. Каде се движат вашите понатамошни интересирања кога е во прашање прозата?

Во моментот пишувам роман кој пред мене постави предизвик дали да ја раскажам приказната во сугестивната, исповедна, можна и ранлива јас-форма или сепак да ја поставам приказната во устата на неутрален, класичен, објективен раскажувач. Ме влечат и едното и другото, па експериментирам засега со раскажувачката перспектива. Романот со работен наслов „Единствен матичен број“ е длабење во психо/социјалните и општествени собитија на единката препуштена на отуѓеност од останатите, но токму поради тоа и силно сплотена со секој друг. Тоа е како да преегрнуваш човек чии раце висат крај неговото тело, не знаејќи дали да ти врати со прегратка или не.

6. Дали сте помислиле некогаш да се обидете и во дијалошката форма. Да напишете драма?

Патот од монолошката до дијалошката форма и не е толку далеку, така што можно е да се испробам со пишување драма. Најблиску до тоа бев во дијалошките раскази во збирката „Кога заминав од Карл Либкнехт“, покрај монолошките, кои беа за мене вистински предизвик. Имено, кога ги поставував ликовите на сцена (секако, мислам на фиктивната сцена на меморијалниот дом на Карл Либкнехт во Лајпциг), морав да влезам во кожата, гласот, гестивите, изгледот, полот, душата и умот на секој поединечен лик и да ја раскажам нивната приказна како да е моја. Кога ги слушнав ликовите во аудио-изданието на книгата на Самоглас, во интерпретација на извонредниот

млад актер Лазар Христов, почувствував дека ликовите навистина живеат на сцена. Некои од нив би можеле и да бидат монодрами. Во секој случај, ме влече пишувањето драма и мислам дека во некоја иднина ќе ја напишам и првата драма во мојот живот.

7. Македонската книжевност има моќни писателски имиња. Што е она што и недостига за да биде повеќе видлива во европски и светски рамки?

Ако зборуваме за институционални недостатоци тогаш тоа е сигурно културната политика која всушност не ни постои во однос на македонската книжевност. Кој денес во Македонија се занимава со македонската книжевност и нејзината видливост во странство? Никој! Саемице на книгите во странство повеќе не се ни спомнуваат во Македонија, а и оние што беа реализирани во минатото не беа којзнае колку успешни: ние на саемице на книгата очигледно претпочитаеме да ги претставуваме туристичките убавини на Македонија, а не нејзините поети/еси, прозаист(к)и, есеист(к)и, драмски автор(к)и итн. Да не зборуваме за тоа дека мултикултурноста на македонската литература никогаш не доаѓа до израз на таквите презентации, небаре имаме само автор(к) кои творат само на македонски јазик, а уште полошо е кога издавачите одат на ист саем, и секој посебно ја промовира литературата која ја издаваат само на својот јазик.

Од друга страна, книжевноста како таква не може да се пишува и развива според некој надворешно зададен терк или интерес, не може никој да ми каже да напишам таков и таков роман за да биде успешен во странство. Односно може, но мое право е да не го почитувам тоа. Пазарот на книгата апсолутно не и е наклонет на една мала книжевност како македонската, а Македонија тоа и самата како додатно да го продлабочува. Па затоа секој превод на која било добра книга од македонски автор(к)и на друг јазик е успех сам по себе. А секако, знаеме и дека секоја книга си има свој пат, што не значи дека не може да се најде и во ќорсокак, но и на автопатот на успехот.

Интервју Јулијана Величковска

1. Ќе започнеме со Вашата голема страст да ја негувате поезијата како најфрагилен книжевен род. Каде ја гледате македонската поезија во европските и светски поетски текови?

Поезијата сама по себе е мошне моќна, можеби и најсилниот книжевен род, ако се земе предвид дека е еден од првите книжевни видови и уште опстојува, да не говорам за влијанието и печатот што го има оставено низ историјата, па дури и денес. Но сега живееме во едно чудно време кога читателите претпочитаат фикција, слатки лаги, приказни за мали деца, сведочиме една културна ерозија што започнува од самите образовни системи, конкретно кај нас нема ниту јасна национална стратегија за култура, па денес ние и уште неколку, главно, помали издавачи мака мачиме да направиме промена на ова поле и во рамки на нашите можности да создадеме публика за „вредната“ книжевност, не само за поезијата, загрозени се и другите некомерцијални книжевни видови (есејот, патеписот, итн), а она што можеби е заедничко за нив е јасниот одраз на реалноста, на вистината во нив, пред која, ми се чини, мнозинството сака да замижи. Но, ова е долга и мачна тема на која може долго да се говори. Сепак, ако говориме поконкретно, на македонската поезија ѝ треба освежување, што, за среќа, мислам дека веќе го прави најновата, односно најмладата генерација поети, чишто поетски го носат во себе и кодот на „нашето“ и на домашните класици, но и новите ветришта што струјат во европските поетски текови. Така што, нам ни преостанува само да продолжиме да ги поттикнуваме, да ги поддржуваме, да ги советуваме и да ги насочуваме, за тие да можат да „се хранат“ со вистински вредна литература, а потем и го дадат најдоброто од себе, и да станат гласовите што ќе нè претставуваат и надвор од нашите граници.

2. *Многу млади поети своите први поетски книги ги издаваат токму кај Вас. Каде се движат нивните инспирации и тематски определби?*

Она што ги двои овие млади поети од нивните претходници, да речам, од мојата генерација, па и таа пред нас, е дека се работи за автори што и самите многу читаат. Па така, запознаени со многу теми и поетски од современите светски и европски текови како и со домашните класици, тие не само што имаат што да кажат, туку се и многу вешти во тоа. Темите и стилот им се разликуваат, што исто така е многу значаен момент за развојот на домашната сцена, исто како и фактот дека се читаат меѓу себе. Имаат чувство на припадност, љубопитни се за поетиката на другиот и водат еден таканаречен здрав натпревар, во кој умеат и конструктивно да се критикуваат меѓу себе или

да примат конструктивна критика однадвор, но и да учат и да се стремат во секоја наредна книга да се сè подобри. Како доказ за тоа ќе ги наведем Ива Дамјановски, која со својата прва стихозбирка „Тие“ ја освои наградата „Игор Исаковски, а со втората „Двоумење“ ја освои и „Браќа Миладиновци“, Андреј Ал- Асади беше во најтесен избор за наградата „Браќа Миладиновци“ со две стихозбирки („Под дервишовото сике“ и „Небесна геометрија“), Павлина Атанасова беше исто така во најтесен избор за оваа награда со првата стихозбирка „Големата прегратка“. Но не се само овие, имаме дузина прекрасни млади поети чишто успеси допрва ќе ги сведочиме.

3. Имате единаесетгодишно искуство во издавачките води. Дали книгата е сè уште последното нешто што Македонците го купуваат?

За оние како нас, малите издавачки куќи што се посветиле да издаваат поквалитетна некомерцијална литература, што целат кон помала и одбрана публика сладокусци, работењето издваштво е исклучително тешко и често зависно од поддршка од разни фондови. Постои еден чуден феномен со поетските книги, љубителите на поезијата (а ги има бааги) многу ретко се одлучуваат да купат поезија, некако очекуваат да ја добијат на подарок. Но се надевам дека полета луѓето ќе стануваат сè посвесни и дека ќе почнат да ги поддржуваат малите издавачи. Не знам дали Македонците последно купуваат книги со оглед на тоа што кај нас има и сериозно големи издавачи, кои очигледно продаваат сериозни тиражи и бројни наслови. Но тоа се главно книги на кои маркетингот им е направен на светско ниво и прашање е дали сите тие книги се читаат или само се купуваат заради тренд.

4. Издаваштвото е комплицирана професија и бара голема посветеност. Колку овде, кај нас може да се живее од издавање книги?

Издаваштвото кај нас се се подобри ако се земе предвид сцената што ја затекнав кога влегов во овие води во 2010 година. Се појавија неколку нови издавачки куќи, или пак, помлади луѓе ги презедоа некои од постарите и поголемите издавачки куќи и новата енергија ги раздвижи работите. Некои од нас навистина напорно и без соодветна институционална поддршка работевме и работиме на промоција на домашните автори, покажувајќи им на

генерации читатели дека имаме висококвалитетна македонска литература, ништо полоша од современата книжевност во европски рамки. Ситуацијата е, велам, подобра од она што беше, но далеку сме од она што би требало да биде. Па, да не се лажеме, реален книжевен пазар за домашните автори не постои, значи нужна е институционална поддршка. Не постои нешто како национална стратегија за поддршка на книжевноста, особено за домашните автори, нешто што е многу изразено во сите помали држави и јазици со мал број говорители во Европа. Да, може да се живее од ова, но со количината вложен труд да беше друга професија веројатно ќе се исплатеше многу повеќе. Сепак, сметам дека за нас, малите издавачи, ова е и начин на живот, не само професија.

5. Првиот Скопски поетски фестивал многу ветува. Голема посетеност, интересно прво издание и покрај ужасната состојба кај нас со вирусот. Каково е Вашто искуство и Вашите планови за следната година?

И по повеќе од еден месец од настанот, чувствата ни се измешани. Од една страна тука е огромното задоволство и радоста дека толку многу луѓе го посетија фестивалот и покрај ковид-протоколите и дека успеавме да покажеме дека ова е фестивал што му треба на Скопје, но и на Македонија, дека носиме во нас многу креативни идеи и квалитетна програма што ќе влијае значајно врз развојот на домашната културна сцена, но од друга страна, пред нас е новиот предизвик да се обезбеди финансиска поддршка за следното издание од што ќе зависи и во колкава мера ќе можеме да реализираме од планираното. Добивме значајна поддршка од луѓето, а сега се надевам дека имаме и доказ што ќе помогне поддршката да ни ја дадат и институциите.

Планираме уште побогато и поубаво издание од првото, се надеваме и на физичко присуство на повеќе поети од странство, и ветуваме квалитетна и иновативна програма.

6. Велестовските ноќи со себе носат една убава егзотика, но и долгогодишна традиција. Кои се Вашите идни планови кога станува збор за изборот и организацијата на Поетска ноќ во Велестово?

Поетска ноќ во Велестово има триесетитригодишна традиција и ќе продолжиме да ја негуваме претставувајќи врвна поезија и ликовна уметност, претставувајќи поети и ликовни уметници достоини на низата нивни претходници на манифестацијата. Планираме програмата да си го задржи својот препознатлив начин на претставување на поезијата на средсело пред бројната и разноликата публика, но планираме и неколку други настани, на локации во Велестово и во Охрид, со што поезијата ќе ја доближиме до повеќе луѓе, а поетите ќе имаат можност да читаат и да творат во прекрасната природа во овој наш национален парк на Галичица. Особено нè радува што ќе можеме сето ова да го споделиме и со нашите гости – поетите од странство.

7. Поетеса сте, но и прозна авторка. Вашиот роман „Годишни времиња“ доживеа неколку изданија, но и превод на бугарски јазик. Колку имате време за пишување и каде се движи Вашиот инспиративен простор?

Пандемијата за нас родителите не беше најповолна, особено поради долгите карантини, па децата не можеа да одат во градинка или во училиште, контактите со блиските исто така беа сведени на минимум, особено во студените месеци, кога средбите не можеа да се одржуваат на отворено и тоа влијаеше на немањето доволно слободно време за непречен тек на мислите каков што ни е потребен нам – писателите. Особено ако се земе предвид и дека мораме да работиме и нешто друго за живот. Па, иако имав извесен напредок со мојот нов роман „Часови по пишување или како повторно да станеш дете“, работата врз него морав да ја оставам на страна и се посветив на преведувањето, оти така многу полесно е да се вратиш онаму каде што си запрел по прекилот. Преведувањето е можеби најдобриот начин за одржување писателска кондиција ако веќе се нема време за своите дела, особено затоа што преведувајќи туѓи дела, стануваме уште поблиски со сопствениот мајчин јазик и морам да кажам дека таа работа ми пружа големо задоволство и е од оној тип предизвици со какви што сакам постојано да се соочувам.

Сепак, еве ќе откријам дека периодов успевам да најдам малку време и за своите приказни, оние што досега им ги раскажував усно на мојот син и на моите внуци, па веќе работиме со илустраторот и се надевам дека во текот на следната година ќе излезат од печат како убави сликовници.

